

Anmeldelser

Pauline Asingh og Nils Engberg (red.): *Marsk Stig og de fredløse på Hjelm*. Højbjerg 2003. ISBN 87-88415-13-9. Bogladepris: 248 kr.

Middelalderåret 1999 kastede mange store og interessante projekter af sig, og der kan næppe herske megen tvivl om, at projektet var en tiltrængt saltvandsindsprøjtning for dansk middelalderforskning i al almindelighed og middelalderarkæologien i særdeleshed.

Et af de absolut mest løfterige projekter i løbet af 1999 var udgravningerne på den sagnomspundne ø Hjelm ud for Mols, der blev foranstaltet i et samarbejde mellem Ebeltoft Museum, Nationalmuseet, Moesgård Museum og afdelingen for Middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet.

Udgravningerne fandt sted over en periode på i alt 10 uger i somrene 1999 og 2000, og det er disse undersøgelser, der nu har resulteret i, hvad der vel må betegnes som den endegyldige publikation af fundene på Hjelm, i hvert fald i de næste mange år.

I alt 12 forfattere har bidraget med artikler til værket, der heldigvis ikke kun beskæftiger sig med de arkæologiske undersøgelser af Marsk Stig og de fredløses borge på øen, men inddrager hele øens historie fra dens dannelse til i dag. Bogen er således ikke kun historien om den korte periode omkring 1300, hvor øen blev centrum for de fredløses togter mod Danmarks kyster og forsøget på at underminere den danske økonomi med falske mønter, men også i høj grad historien om livet igennem tiden på en af de mange små øer, som Danmark er så rig på.

Samtidigt bærer alle artikler præg af, at det ikke kun er de aktuelle undersøgelser, der her er publiceret, men at det har været et fælles ønske fra alle forfatteres side at inddrage alle tilgængelige kilder i undersøgelserne, således at de fremlagte resultater i så høj grad som

muligt inkorporerer alle tidligere undersøgelser, fund og publikationer, der på forskellig måde har relation til Hjelm.

Bogen indledes med et afsnit om øens geologi og topografi, skrevet af Kaj Strand Petersen. Efter en gennemgang af øens opståen og udvikling frem til i dag sluttet afsnittet med et forsøg på en rekonstruktion af øen, som den må have set ud på Marsk Stigs tid, et eksempel til efterfølgelse i al arkæologisk litteratur. Herefter følger en beskrivelse af øens udnyttelse i forhistorisk tid ved Uffe Rasmussen. Der er gjort fund fra ældre og yngre stenalder, ældre bronzealder og ældre jernalder, og specielt fundene fra yngre stenalder tyder på en intensiv udnyttelse af den rige flintforekomst i denne periode.

Men naturligvis er det Marsk Stig og de fredløse, der fylder langt størstedelen af bogen. Der indledes med et afsnit om de historiske kilders udsagn om Marsk Stig og Hjelm, skrevet af Rikke Agnete Olsen. Vi kommer ikke nærmere løsningen af den klassiske gåde om mordet på Erik Klipping, men får præsenteret kildematerialet på en overskuelig og velfortalt måde. Det gælder også Lene I. Jørgensens gennemgang af de mange sagn og viser om Marsk Stig, der på mange måder udgør en del af grundlaget for hele episodens popularitet i dag.

De arkæologiske afsnit er skrevet af Pauline Asingh, Nils Engberg, Hans Skov og Marie Foged Klemensen. I fire afsnit beskrives de arkæologiske undersøgelser på de tre borgbanker på øen, Fyrbakken, Kastelsbakken og Skådebakken samt undersøgelserne på det åbne land mellem voldstederne. Der gøres i alle afsnit grundigt rede for forskningsstadiet, inden de aktuelle udgravninger, fund, anlæg og lag i de forskellige nye søgegrøfter og felter beskrives, og det hele samles til en syntese om de enkelte anlægs udseende på så solidt et grundlag, som det nu lader sig gøre med de

begrænsede undersøgelser, det var muligt at foretage. Alle tre borge er opført og har eksisteret indenfor den samme korte periode fra 1290 til 1306. Det er i den sammenhæng bemærkelsesværdigt, hvor forskellige de tre anlæg har været. Fra Fyrbakkens forholdsvis store borganlæg med forborg og hovedbanke adskilt af en tør voldgrav over Kastelsbakkens tre tårne til Skådebakkens postulerede store tårnhus i tre stokværk. For Skådebakkens vedkommende bygger resultaterne dog udelukkende på en nyvurdering af ældre udgravninger, idet disse havde dækket stort set hele fladen, så nye udgravninger ikke vurderedes at give resultater.

Gode resultater opnåedes derimod ved et antal grøfter placeret omkring og imellem de tre borgbanker. Det lykkedes ikke at finde bastante spor efter huse, stalde og lignende, men derimod fandtes der spor efter tre møntværksteder, hvilket en gang for alle har understreget betydningen og omfanget af det falskmøntneri, der fandt sted på øen, mens de fredløse opholdt sig der. Alene fundmaterialets omfang, mere end 2000 mønter, blanketter, barrer, kobberskrot og lignende, fortæller om en omfattende produktion i den fem år lange periode, falskmøntneriet fandt sted.

Netop udmøntningerne på Hjelm i de fredløses tid er genstand for en selvstændig artikel ved Jens Velle. Heri gennemgås hele episoden med de fredløses forsøg på at underminere den danske økonomi, de tidligere møntfund, samt det store materiale, som de nye udgravninger har bragt for dagen. Dernæst følger Inge Bødker Enghoffs artikel om det forholdsvis omfattende knoglemateriale, der blev fremdraget under udgravningerne, og bogen afsluttes med en fin gennemgang af Hjelm's historie efter de fredløse, skrevet af Jacob Vedsted.

Bogen er rigt illustreret i farver, bl.a. med nogle gode rekonstruktionstegninger af de tre borge og fine farvelagte snit- og plantegninger, der gør forståelsen af den arkæologiske dokumentation betydeligt lettere for ikke faguddannede. Der findes vel næppe noget foto af Hjelm, gammelt eller nyt, der ikke er med i bogen, men det kan undre, at der ikke imellem de mange kort over Hjelm er blevet plads til et, der viser øens placering på danmarks-

kortet. Historien om Marsk Stig og de fredløse på Hjelm er kendt og elsket af mange, og med denne bog har alle historierne fået et betydeligt mere solidt udgangspunkt end hidtil.

Lennart S. Madsen
Haderslev Museum

Jens Bech: *Fra fortidsminder til kulturmiljø – hvad Alstrup Krat og Hohøj gemte.* København 2003. 259 sider. ISBN 87-7279-445-3. Bogladepri: 225 kr.

Publikationen »Fra fortidsminder til kulturmiljø« er udgivet af Skov- og Naturstyrelsen og Kulturarvsstyrelsen, med forord af miljøministeren og kulturministeren og indledning ved en anonym redaktion. Dens hovedtitel kunne umiddelbart lede tanken hen på, at den først og fremmest skal fortælle om administrative eller ressortpolitiske problemer ved beskyttelsen af landets fortidsminder, kulturarv og kulturmiljøer, som det nu hedder med en noget uafklaret betegnelse.

Det er ikke tilfældet. Nok beskrives som et af elementerne i bogens let tilgængelige og fortællende sprog de ganske komplicerede fredningsregler, beskyttelsesmuligheder og administrative strukturer, og nok beskrives omgivelserne og egnen som udgørende et kulturmiljø og mere spagt fremtidsperspektiver for dette miljø. Men hovedindholdet og det faglige udgangspunkt er en vigtig og på en gang bred, faglig og samtidig populær og næsten underholdende redegørelse for et arkæologisk undersøgelsesprojekt rettet mod undertitlens »– hvad Alstrup Krat og Hohøj gemte«.

De to lokaliteter ligger en lille kilometer fra fjorden, lige øst for Mariager med Havndalvej imellem dem, i et terræn med kraftige terrænformer og skrånninger mod fjorden i nord. Medens Hohøj med sin højde på 12 m og tværmål på 72 længe har været berømt som en af landets største gravhøje – måske den største – omend af ukendt, gådefuld alder, er Alstrup Krat som stedet for et af vore bedst bevarede komplekser af oldtidsagre først sent blevet

påvist gennem arkæolog Jesper Laursens rekognosceringer i østjyske skove.

Det var erkendelsen af de muligheder, denne forekomst indebar, der var baggrunden for, at der i slutningen af 1990'erne med opbakning af daværende miljøminister Svend Auken under Miljøministeriet organiseredes et anseligt og kostbart projekt, der skulle kaste nærmere lys over oldtidsagerforekomsten og Hohøj og deres eventuelle indbyrdes forbindelse. I projektet indgik foruden Skov- og Naturstyrelsens kulturhistoriske kontor, Kulturhistorisk Museum i Randers, Aarhus Universitets Geologiske Institut, og Nationalmuseets Afdeling for naturvidenskabelige undersøgelser i et tæt, tværgående samarbejde.

Det er resultaterne af de forskellige medarbejders og institutioners indsats og redegørelser, herunder ikke mindst hans egen, som arkæolog Jens Bech tekstmæssigt har sammenfattet og taget læseren ved hånden. Bogens ene halvdel er overvejende viet Alstrup Krat og den anden Hohøj m.v. Der er en række generelle og specielle indføringer eller indskud (nogle på særlig farvet papir) om mange emner, spændende fra oldtidslandbruget og dets redskaber til Nis Petersens digtning. Bogen er forsynet med fine, mange af dem betagende, fotografier af dette hvilende eller fossile oldtidslandskab, flertallet taget af Jens Bech selv, endvidere instruktive tegninger, bl.a. Henrik Vester Jørgensens situationsbilleder og grafiske fremstillinger samt ikke mindst N-C. Clemmensens uovertrufne opmålinger og grafik af terræn og kulturspor. Billederne har formentlig betinget bogens specielle format.

En række forhold har kunnet motivere den særlige indsats ved Alstrup Krat-forekomsten. De er bl.a. beskrevet i afsnittet »Hvad krattet gemmer«: Den er østjysk, hvor i forvejen forekomsterne i Vest- og Nordjylland, på Sjælland og Bornholm i højere grad er bearbejdet. Den har et sjældent upåvirket terræn, og en speciel nordøstjysk og af ejeren nænsomt varetaget bevoksning af bøgekrat, hvor kultursporene fremtræder helt usædvanligt klart. Den har særlige, for undersøgelserne gunstige jordbundsforhold, der muliggør iagttagelser og tolkninger. Endelig udgør Al-

strup Krat væsentlige dele af en topografisk helhed med dyrkede og udyrkede arealer, driftsspor, rester af bopladser og grave, herunder bl.a. Hohøj på højden 100 m syd for. Netop dette terræn muliggør, at der med stor sandsynlighed kan udskilles en indmark på en halv snes ha med et agersystem med et halvt hundrede markfelter fra en udmark som græsningsområde, endvidere drifteveje eller fægange og folde til får og kvæg, passager til agerfelterne, eventuelt til vogntransport, ja i det hele det geomorfologiske miljø for et oldtidssamfund. Hvis imidlertid den bebyggelse, hvortil agrene hører, som det senere skal ses, i en periode har ligget sydligere ved Hohøj, må det formodes, at der også op til den har været et måske intensere dyrket terræn.

Der er så sat ind, i første række og elementært med den krævende rekognoscering og opmåling, dernæst med arkæologiske udgravninger og geologiske, jordbundsmæssige, geobotaniske og osteologiske og georadar undersøgelser. Metoderne herved får deres særlige forklaring i et af bogens afsnit.

Undersøgelserne, i afsnittet »Markerne i skoven«, omfattede et antal snit i såvel skel som grave. De gav vidnesbyrd om udnyttelsen af terrænet under flere faser: i yngre stenalder, senere en dyrkning i dolktid-ældre bronzealder og med et interval på mere end et halvt årtusind i yngre bronzealder-ældre romersk jernalder. Fasen dolktid-ældre bronzealder markeredes overalt i snittene af et dyrkningslag, der overlejreredes af dyrkningslaget fra den seneste fase med agersystemet. Kulstof 14-analyser tidsfæster det nederste af de to dyrkningslag til første halvdel af 2. årtusind f.Kr., det øverste til tiden efter 750 f.Kr. med afslutning omkring Kr.f. Man står altså her over for et af de meget få tilfælde her i landet, hvor et agersystems tilblivelse og ophør klart er fastlagt.

Snittene, der tolkes skarpsindigt af Jens Bech, belyser en række særlige eller generelle forhold i forbindelse med agersystemet. Det gælder således en markering af skellene med grøfter og nedgravninger og selve opbygningen af skelvolde og terrassekanter med opkastede jordvolde, som tidligt illustreret i Nørre Fjand. Hvor jordvoldene lægges på langs ad et skrånende terræn har de – formentlig tilsigtet

– hindret jordflydning og forstærket kanterne. Her må man dog være opmærksom på, at der er en ganske glidende overgang mellem begrebet skelvolde og terrassekanter, og at der i begge tilfælde kan være opkastet volde. I et tilfælde mener Jens Bech at kunne påvise en terrassekant i det ældre dyrkningslag under et skel fra det senere system. Snit er også lagt i voldene omkring, hvad der herefter – også på baggrund af fosfatanalyser – utvetydigt må være en kvægfold.

Øverst i et af skellene lå samlinger af ganske små sten. De er således fra slutningen af dyrkningsperioden. Skår lige under dem tilhørte sen keltisk jernalder. Tilstedeværelsen af stenene forklares interessant med intense stenaflamninger, måske gennem rivning af jorden med en trukket rive, i forbindelse med ændringer i dyrkningsforholdene på dette stadium, herunder indførelsen af kortleen.

Af »De små høje«, som et afsnit hedder, var der 11 i alt, de fleste beliggende i udkanten af eller uden for agersystemet, undersøgtes tre delvis. De to daterbare af højene var mod forventning fra ældre bronzealder henholdsvis fra ca. 1800 og 1400 f.Kr. og altså inden for de kulstof 14-bestemte rammer for det ældre dyrkningslag, medens sekundærgrave i den ene af dem var fra henholdsvis ca. 700-800 f.Kr. og 1. århundrede f.Kr. og således også inden for rammerne af tidsbestemmelsen af det øvre dyrkningslag.

En mulig boplads fra ældre bronzealder kan have ligget i kort afstand fra den sydvestlige del af agersystemet, og længere mod syd i læ af Hohøj undersøgtes dele af en regulær landsby med hegnede gårde – beskrevet i afsnittet »Bopladsen« – som i alt fald har eksisteret i de to århundreder på hver side af Kr.f. Ved landsbyen kunne anes spor af skelvolde og fra den pegede en tydelig vejbane mod nord, mod agersystemet og dets driftebaner.

Medens landbrugssamfundets facetter er mangfoldige, var problemerne for det andet hovedtema, Hohøj, forsåvidt enklere, som de først og fremmest gjaldt tidsfæstelsen og opbygningen af højen. Til gengæld har højen en lang og underholdende historik med bl.a. folketro og folkemøder, besættelsestropper-

nes indgreb i 1864 og 1943-45 og forløbet af en restaurering i 1940'erne.

Et snit førtes fra højfoden 12 m ind i højen og viste en gennemtænkt, sofistikeret teknik ved dens opførelse. Der påvistes yderst en ringgrøft, inden for den en banket langs højens rand, videre opbygninger med sten til at holde på højfylden, nederst afblandet jordfyld med spredte græstørv, men over stenmuren helt med græstørv, der kunne være meterlange, og hvis afskrælning må have omfattet ca. 20 ha af det omkringliggende overdrevslandskab. Georadaren viste beliggenheden af en centralgrav og måske en eller to tidligere og mindre høje inden for stenkredsen.

Kulstof 14-dateringen viste 1400 f.Kr., altså slutfasen for den ældre dyrkningsfase i Alstrup Krat, og samtidigt med en af gravene i de små høje.

Jens Bech filosoferer over baggrunden for, at der her kunne leve en fyrste, for hvem landets største gravhøj blev rejst i dette ret karrige landskab og nævner nærheden af fjorden med dens skibsfart og handelsmuligheder, hvor også næsten alle de øvrige otte storhøje – dem med tværmål over 50 m – ligger kystnært.

I bogen gennemgås de mere beskedne kulturspor fra senere tid i Alstrup Krat, vejbaner, kalkovne og meget andet og også omegnens oldtidsminder og middelalderlevn og bygninger foruden nyere tids virksomheder, alt det, der med de to hovedlokaliteter som udgangspunkt binder området sammen til overskriftens kulturmiljø. Mere usikker er den fremtidige situation både for de enkelte elementer og for helheden.

Det er fortjenstfuldt, at denne velskrevne beretning med de mange inspirerende iagttagelser har kunnet udgives så relativt hurtigt efter afslutningen af undersøgelsesarbejdet i marken. Det skylder man styrelserne og ikke mindst Jens Bech tak for i afventning af en planlagt mere detaljeret redegørelse.

Viggo Nielsen
Roskilde

K. Brandt, M. Müller-Wille, Chr. Radtke (red.): *Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa*. Schriften des Archäologischen Landesmuseums 8. Neumünster 2002. 451 sider. ISBN 3-529-01812-0. Bogladepri: 84 Euro.

Bogen er en artikelsamling af de indlæg, der blev bragt ved det internationale symposium „Haithabu und die frühe Stadtentwicklung im nördlichen Europa“ i Slesvig i efteråret 1998. Symposiet blev afholdt til ære for den afgående direktør for Archäologischen Landesmuseum på Gottorp, Kurt Schietzel.

De 20 artikler kommer omkring emner såsom forskningshistorie, forskellige fundgrupper, spørgsmål omkring skibsfart, betalingsmidler, fjernhandel mellem Hedeby og pladser som Dorestad og Birka, samt de senere handelsforbindelser mellem Slesvig og Bergen samt disse byers struktur i de tidlige faser. Ud fra det særdeles righoldige fundmateriale, såvel som de historiske og numismatiske kilder, er det muligt at belyse den tidlige urbaniseringsproces i det nordlige Europa. Centralpladser og tidlige bydannelser af samme type som Hedeby sættes ind i politiske, handelsmæssige og kulturelle sammenhænge.

Hedeby's betydning som det handelsmæssige bindeled mellem kontinentet og Skandinavien skal ses i en overregional kontekst. Kun på den baggrund kan man forstå de mekanismer, der førte til den sociale, kulturelle og handelsmæssige udvikling af Hedeby og andre lignende tidlige bydannelser. Det her foreliggende digre bind giver nye vigtige input til forskningen af de tidlige bydannelser.

De tre første artikler i afsnit I drejer sig om forskningshistorik, og hvor langt man er kommet med forskningen. Dagmar Unverhau beretter om den tidlige forskningshistorik omkring Hedeby. Else Roesdahl kommer ind på, hvordan forskningen omkring Hedeby – særligt den Kurt Schietzel siden 1960'erne har været eksponent for – på mange og vigtige måder har haft betydning for vikingetidsstudierne i Skandinavien. David M. Wilson gennemgår i sin artikel vikingetidsforskningen på De Britiske Øer gennem tiderne.

Skibsfart og handel i afsnit II er emnet for de næste seks artikler. Ole Crumlin-Pedersen

behandler fund af skibsvrag såvel som kystnære bosættelser i den vestlige del af Østersøområdet og sætter dem ind i en større sammenhæng. Klaus Brandt skriver om flodhavnen Hollingsted ved Treenens bred i Sydslesvig. Her er der påvist bebyggelse i både vikingetid og middelalder, der kan knyttes til stedets funktion som omladeplads for varer på vej fra Nordsøen mod Hedeby og Østersøen og omvendt. Ejderen og Treene lod sig besjle indtil Hollingsted, hvorefter varerne førtes videre til Hedeby med landtrafik. Ved at benytte denne handelsrute slap man for den lange tur rundt om Den Jyske Halvø. Helmut Erlenkeuser skriver om C14-dateringerne af de middelalderlige platforme/kajanlæg ved flodbreden i Hollingsted. De synes opført sent i 1100-årene til ind i 1200-årene. Brita Malmer kommer ind på de tidligste eksempler på møntslagning i Skandinavien. Hun berører muligheden for at Sceattas måske allerede præges i Ribe i første halvdel af 700-tallet, samt at der præges mønter i Hedeby i 800-tallet og senere. Malmer afviser i modsætning til Metcalf den tidlige møntprægning i Ribe, hvilket man godt kan undre sig over. Hedeby er efter Malmers opfattelse det første sted, hvor der præges mønter fra 820-erne. Det er dog først fra 990-erne, at udmøntning i Skandinavien får et omfang, så man for alvor kan begynde at tale om pengeøkonomi. Heiko Steuer m.fl. behandler møntbaserede og vægtbaserede betalingssystemer med sølv. Hedeby lå i 800-900-årene på grænsen med den møntbaserede vesteuropæiske pengeøkonomi og den vægtbaserede økonomi, som dominerede mod øst og nord. På baggrund af metallurgiske analyser af sølv har de komplekse ruter, sølvet kom fra kunnet belyses. Så langt væk som Centralasien har man kunnet følge sølv, der via de østlige handelsruter fandt vej til Hedeby.

I afsnit III behandles fødevarerforsyningen, håndværk, beklædning og smykkefremstilling. Hans Reichstein har på baggrund af dyreknogler lavet komparative studier omkring fødevarerforsyningen i Hedeby og Slesvig. Ikke mindre end 99% af knoglerne stammer fra tamdyr (ko, får/ged og svin i nævnte rækkefølge). Inga Hägg har beskæftiget sig med tekstilfundene samt tekstilrelaterede

fund i Hedeby og Birka og sætter dem ind i en nordeuropæisk kontekst. Barbara R. Armbruster skriver om metalhåndværk og i særdeleshed om presblikmodeller og teknikken omkring presbliksmykker/beslag.

Afsnit IV omhandler handelspladser, der er ældre eller samtidige med Hedeby. W.A. van Es og W.J.H. Verwers skriver om handelsmetropolen Dorestads opståen, blomstring og nedgang. Joachim Herrman skriver om borge og handelspladser i det vestslaviske område, som man jo ikke må glemme var nabo til Hedeby. Hovedparten af de vestslaviske borge blev grundlagt fra sent i 500-tallet til begyndelsen af 600-årene under ekspansionen vest på. Fra slutningen af 700-tallet er et finmasket netværk af handelspladser og handelsruter etableret. Michael Müller-Wille skriver om den tidlige urbaniseringsproces i Sydskandinavien og det vestslaviske område med afsæt i Ribe, Reric og Hedeby. En meget spændende artikel der kobler de historiske kilder med de arkæologiske og naturvidenskabelige udsagn. Björn Ambrosiani skriver om kontakterne mod øst og vest i Østersøhandelen i vikingetiden. I Birka viser fundene, at kontakterne frem til slutningen af 800-tallet gik vest over til Dorestad og Rhinlandet. Først herefter begynder fund fra Rusland og områder længere mod øst at dukke op, som et tegn på at handelsforbindelserne i denne retning bliver etableret. Birgit Arrhenius skriver om landbebyggelsen i området omkring Birka. Birka måtte have daglige livsfornødenheder tilført fra oplandets gårde. Hun foreslår, at et større antal gårde hørende til Svea-kongerne kan have stået for den nødvendige landbrugsproduktion, som Birka havde brug for. Arrhenius foreslår, at gårde/steder, hvori Tuna indgår, er sådanne befæstede kongejede gårde. Alene i det tilstødende Uppland kendes 49 stednavne, hvori Tuna indgår.

Afsnit V omhandler yngre handelspladser/byer så som Slesvig og Bergen. Asbjørn E. Herteig skriver med udgangspunkt i udgravningerne på Bryggen i Bergen om byens tidligste udvikling og problemerne med at koble de ældste anlæg med Bergens officielle grundlæggelse i 1070. Der synes at være et gab frem til ca. 1110-1115, før man arkæologisk kan påvise Bergen. C14-dateringer viser dog

spredte aktiviteter i området helt tilbage i yngre jernalder og op til slutningen af 1000-årene. Volker Vogel skriver om Slesvigs fjernkontakter i 1000-1200-årene, efter at byen har afløst Hedeby. Varer fra det meste af Europa og Nærorienten når til Slesvig. Christian Radtke skriver om Hedeby/Slesvigs rolle som bindeled mellem handelsruterne i Vesteuropa og Østersøområdet, før Lübeck overtager denne rolle i 1100-årenes anden halvdel. Mønt- og vareudveksling danner grundlaget for denne lange og spændende artikel.

Bogen rundes af med Michael Müller-Willes afsluttende bemærkninger om bogens indhold og den forskning, der har gjort bogen mulig. Man må sige, at bogen med dens koncentrat af viden om den tidlige bydannelse i Skandinavien er svær at komme uden om, hvis man har vikingetid og middelalder som interesseområde. Nok er bogen lavet med ægte tysk grundighed, men redaktionen har sørget for, at formen er forholdsvis let og pædagogisk. Altså kan artiklerne læses med udbytte af andre end fagfolk med dyb indsigt i de forskellige emner. Alle artikler har i øvrigt resumé på engelsk, så man hurtigt kan danne sig et overblik over artiklernes indhold. En flot afskedsgave, som Kurt Schietzel og mange andre må glæde sig over.

Hans Skov
Moesgård Museum

Sebastian Brather: *Archäologie der westlichen Slawen. Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa.* Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde, Band 30. Berlin 2001. 426 s. ISBN 3-11-017061-2. Bogladepri: 142.25 \$.

I begyndelsen af 1990'erne oplevede slavisk arkæologi en videnskabelig revolution. Anledningen var ikke – eller i hvert fald kun meget indirekte – Østeuropas politiske omvæltninger, men derimod dendrokronologiens indtog i udforskningen af de vestslaviske voldanlæg. Systematiske undersøgelser i Tyskland og i

Polen gjorde det klart, at de borge, som tidligere var blevet dateret til 7. årh., først er anlagt i 8. eller 9. årh. Derved blev samtidig rykket ved kronologien for slavernes indvandring, så deres ankomst til Østersøkysten i dag ikke kan sættes tidligere end omkring år 700 – et århundrede senere, end man før antog. Disse opdagelser har vendt op og ned på sammenhængen mellem snart sagt alle aspekter af de tidlige vestslavvers arkæologi. Siden har man forgæves kaldt på et nyt standardværk som orienteringspunkt.

Med Sebastian Brathers »Archäologie der westlichen Slawen« (2001) er en sådan bog omsider kommet. Intentionen om at skabe nyt standardværk understreges af, at bogen er udsendt som tillægsbind til det anerkendte »Hoops Reallexikon«. Sin titel tro er bogen først og fremmest en præsentation af de arkæologiske kilder. Det historiske stof er henvisning til en tilbagetrukket plads til gengæld for en detaljeret, ajourført gennemgang af fænomener som bebyggelse, håndværk, dragt og bevæbning.

Et af de mest direkte resultater af den arkæologiske revision er omdateringen af de rigt dekorerede keramiktyper Tornow og Feldberg. De flyttes begge fra indvandringsfasen til »borgvoldsfasen« i 8.-9. årh. I tidligere standardværker som Joachim Herrmanns »Die Slawen in Deutschland« (1985) betegnede disse og andre keramiktyper forskellige stammer, der tillige var karakteriseret ved specifikke byggetraditioner og gravskikke samt ved en specifik indvandringshistorie. Brather nøjes ikke med at luge Tornow- og Feldberg-grupperne ud af dette billede, men slår en streg over alle Herrmanns regionalgrupper: De tidlige slaver fremstillede alene udekoreret, håndlavet keramik. Set i fugleperspektiv er der regionale forskelle, men de er hverken skarpe eller signifikante (s. 48, 58). En tilsvarende pointe gør Brather gældende for huse (s. 58, 98): Slaverne byggede bjælkehytter. Mod syd og øst, hvor jordbunden tillod det, blev de nedgravet som grubehuse. I det mildere og mere fugtige nordlige Centraluropa blev de derimod rejst på jordoverfladen. Forskellen skyldtes klima og ikke etniske tradition. Endelig praktiserede man overalt ligbrænding. Om asken endte i urner, brand-

gruber eller brandpletter kunne variere, men ikke efter faste stammegrænser.

Brather drager dermed en kategorisk konsekvens af den videnskabelige omvæltning og præsenterer de tidlige vestslaver i samklang med den relationelle opfattelse af etnicitet, som er blevet slået fast i vesteuropæisk arkæologi i 1990'erne. Han betragter etniske grupper som åbne og dynamiske (s. 47), og anser nødtigt kulturelle praktikker som fastlåst af tradition. Med dette udgangspunkt lægger han skarp afstand til det arkæologiske kulturbegreb (s. 46ff). Subjektet i hans fremstilling er ikke som hos Herrmann individuelle stammer med bestemte kulturtræk. De slaver, der udvander fra Østeuropa, udgør en diffus gruppe med en udpræget simpel og derfor ret ensartet materiel kultur (s. 55). Udkrystalliseringen af de stammegrupper, der kendes fra historiske overleveringer, sker først efter indvandringen og med den politiske udvikling som drivkraft (s. 67). Til gengæld ankommer indvandrerne ikke i et tomrum. Hvor Herrmann foretrak at se det østlige Centraleuropa som en ødemærk efter de germanske folkevandringer, viser Brather, at der mange steder er tidsmæssigt sammenfald mellem de seneste »germanske« fund og de tidligste »slaviske«. Han argumenterer derfor også for, at den slaviske ekspansion i betydeligt omfang skete ved akkulturering (s. 60). Over alt søger Brather at gøre op med den isolationisme, der har præget slaverforskningen i efterkrigstiden. Således er han meget ofte tilbøjelig til at identificere genstande eller typologiske træk som resultat af især vesteuropæisk import eller inspiration (f.eks. s. 190, 296, 300).

Indenfor de nedarvede modsætningspar er det let at karikere Brather som en tysker, der hævder, at slaviske oldsager er mere ens end forskellige – og i øvrigt er kopieret efter tyske forbilleder. Det ville imidlertid være at gå grundigt fejl af bogens grundlæggende bestræbelse på at overskride de etniske modsætninger og integrere de slaviske områder i Europas tidlige middelalder.

Til de mindre skuffelser hører, at mange udbredelseskort bygger på mere end tyve år gamle karteringer. Det afspejler *Stand der Forschung*, men understreger at en ajourføring her må være en presserende forskningsopga-

ve. Lidt ujævnt fremtræder også de sociologiske afsnit, som fletter sig ind gennem bogen. De ender oftest i tomgang, fordi de forbindes med en udpræget konservativ brug af arkæologiske kilder.

Det største spørgsmål ligger måske gemt i bogens teoretiske udgangspunkt: Er det muligt i kulturbegrebets fravær at finde et alternativ, der kan befrugte arkæologiske levn som historiske og kulturelle kilder? I Brathers beskrivelse er forhistoriens samfund et åbent kompleks af overlappende, kulturelle fænomener (s. 48). Spørgsmålet er, hvordan man i dette fravær af perspektiv kan nå til kulturelt specifikke synteser. Afsnittet om fysisk antropologi er således præget af generaliseringer, der kunne gælde en hvilken som helst befolkning i Europas tidlige middelalder (s. 267). Og selv voldanlæggene – vel sagtens de mest intensive undersøgte og detaljerede fænomener i slavisk arkæologi – kommer til at stå mærkeligt udsagnsløse, efterhånden som Brather fraskriver først form, beliggenhed og grupperinger (s. 127), siden også byggematerialer (s. 133) og byggeteknik (s. 136) en kulturel betydning.

Tilbage står imidlertid, at Brather med »Archäologie der westlichen Slawen« har frembragt et fortrinligt og længe savnet arbejdsredskab. Bogen rundes af med et fyldigt register og en tematiske litteraturfortegnelse med mere end 600 henvisninger. Hermed er et centralt arkæologisk område indenfor Europas tidlige middelalder med ét blevet langt mere tilgængeligt.

Søren Michael Sindbæk
Afdeling for Middelalderarkæologi
Aarhus Universitet
Moesgård

Berit Valentin Eriksen og Bodil Bratlund (red.): *Recent Studies in the Final Palaeolithic of the European Plain. Proceedings of a U.I.S.P.P. symposium, Stockholm 14.-17. October 1999.* Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg 2002. 208 sider. Bogladepri: 320 kr.

Denne publikation kunne kaldes »nyt fra

nordfronten«. Den er resultat af et symposium om senistiden i det nordeuropæiske lavland. Dets overordnede formål var at belyse menneskets udnyttelse af det nordeuropæiske fladland, fra det blev beboeligt og frem til den indeværende varmetid begyndte.

Bogens emne har flere gange dannet udgangspunkt for internationale symposier. I 1989 i Oxford, i 1994 i Ystad – og så nu i 1999 i Stockholm. Sammenligner man publikationerne fra de to første møder med den nu foreliggende, kan man konstatere, at der ikke er sket dramatiske nybrud i de forskningsmæssige mål og metoder, at der arbejdes støt og solidt, at der er mange gengangere i kredsen af aktive forskere, at de gammelkendte fundlokaliteter i høj grad fortsat danner udgangspunkt for forskningen, og at tilvæksten af væsentligt nyt kildemateriale i de skandinaviske lande er relativt begrænset. Senpalæolitikum i Nordeuropa har tydeligvis ikke været et satsningsområde i de senere år. Det er ikke inden for denne del af arkæologien, at der investeres mest i udvikling af teorier og metoder, og det er tydeligvis heller ikke et område, hvor ny forskning i væsentligt omfang fremprovokeres ved nye fund, fremkommet ved anlægsvirksomhed.

Else Kolstrup lægger i sit indlæg vægt på, at de få velbevarede naturhistoriske lokaliteter med organisk materiale næppe giver et repræsentativt billede af det landskab, den senistidige pionerbefolkning levede i. Vådbundlokaliteter med akkumulation af organiske aflejringer var sandsynligvis forholdsvis sjældne »oaser« i et generelt tørt og vegetationsfattigt landskab præget af sandfygning. Det gjaldt også i de relativt varme og fugtige tidsafsnit såsom Allerødtiden.

Berit Valentin Eriksen redegør detaljeret for vanskelighederne med at få styr på kronologien og den dermed forbundne indvandringshistorie i Sydskandinavien.

Axel D. Johansson sammenfatter den efter skandinaviske forhold usædvanligt omfattende viden om senpalæolitisk bosættelse, som foreligger fra Sydsjælland. Han understreger, at den relativt store koncentration af bopladser og løsfund fra dette område næppe afspejler den forhistoriske virkelighed. Den er snarere resultat af en håndfuld særligt enga-

gerede personers målrettede rekognoscerings- og udgravningsindsats.

Agneta Åkerlund giver en kort og fascinerende beskrivelse af den mesolitiske pionertid i den Stockholmske skærgård. Kildematerialet herfra omfatter små kystlokaliteter, hvorfra der kun foreligger genstande af lokalt forekommende stenarter – primært vanskeligt erkendelige genstande af kvarts. Hun sammenligner situationen med den ca. to årtusinder ældre Brommekultur i Danmark – en ligeledes lavteknologisk materiel kultur, som sandsynligvis også afspejler en relativt behagelig levevis for mennesker, der evnede at klare sig på egen hånd i et ressourcerigt og yderst tyndt befolket landskab.

Hans Kindgreen fremlægger en genbearbejdning af det gammelkendte bopladsfund fra Tosskärr i Vestsverige og sætter det ind i et bredt nordvesteuropæisk perspektiv. Bopladsen tilhører tiden lige omkring skiftet fra istid til varmetid, ca. 10.000 C14-år før nu. Den har ligget på en meget karakteristisk position i det daværende landskab: Ved en snæver vig på en lille ø yderst i skærgården, og på et solvendt sted, hvor der var læ for de barske vinde fra havet. Andre vestsvenske lokaliteter fra omtrent samme tid, har ofte samme topografiske kendetegn. Det tages som udtryk for en specialiseret, maritim tilpasning, sandsynligvis baseret på jagt på havpattedyr.

Genstandsmaterialet fra Tosskärr og lignende vestsvenske lokaliteter har i mange år været klassificeret som Hensbackakultur, og nært beslægtede inventarer fra det sydvestlige Norge har lokalt været samlet under betegnelsen Fosnakultur. I et bredere, europæisk perspektiv kan de betragtes som sene varianter af et arkæologisk fundkompleks, som kendes fra det nordvesteuropæiske lavland under betegnelsen Ahrensburgkultur. Hans Kindgreen byder på et forfriskende forslag til forklaring af de konstaterede, stilistiske og inventarmæssige ligheder og forskelle mellem fundgrupperne i Vestsverige, Sydvestnorge og Nordvesttyskland. Han foreslår, at den kysttilknyttede norske Fosnakultur har været del af et sæsonvandringmønster, som også omfattede de klassiske Ahrensburgkultur-lokaliteter ved Hamburg. De samtidige vestsvenske fund opfatter han som udtryk for

en separat social enhed, og deres lighed med de sydvestnorske lokaliteter tager han som udtryk dels for et beslægtet erhvervsmønster og dels for nær kommunikation mellem de to områders befolkninger.

Personligt er jeg skeptisk over for dele af denne forklaringsmodel. Med de senere års fund af renjagt-stationer i det norske højfjeld er der klare vidnesbyrd om sæson-pendling mellem kyst og indland i det sydvestnorske område i det pågældende tidsrum. Det skulle derfor være mærkeligt, om den pågældende befolkning samtidig skulle have fundet på at »gå over åen« – nærmere betegnet det åbne hav – for at tage på rensdyrjagt i det nordvesttyske bakkeland. Jeg er tilbøjelig til at tro, at Ahrensburgkulturen ved Hamburg snarere har hørt sammen med en kystbebyggelse af lighed med Fosna- og Hensbackakultur, men lokaliseret langs nordkysten af det nu havopslugte »Doggerland«. Elben har været en oplagt transportvej for sæson-pendling mellem disse to områder.

Et andet af bogens mere substantielle indlæg er udarbejdet af Lars Larsson, Ronnie Liljengren, Ola Magnel og Jonas Ekström. Det beskæftiger sig med et emne, som i en årrække har bekymret såvel svenske som danske arkæologer og naturvidenskabsfolk, nemlig etablering af vandhuller ved bortgravning af gamle tørve- og gytjelag med deraf følgende ødelæggelse af værdifuldt kultur- og naturhistorisk kildemateriale. I det foreliggende tilfælde var der heldigvis en opmærksom amatørarkæolog til stede. Han foretog minutios indsamling af knogler m.v. i jorddyngerne og sørgede for at få gjort fagfolk interesseret i sagen, så der kunne foretages arkæologiske sonderinger, inden aflejringerne helt var gravet bort. På den måde blev der sikret et efter skandinaviske forhold enestående stort og varieret faunamateriale fra senistiden fra fem nærtliggende dødishuller.

De godt 200 knogler fra dødishullerne ved Hässleberga i Skåne stammer bl.a. fra rensdyr, vildhest og elg. Via C14-dateringer af adskillige af knoglerne kan disse henføres til Allerødtid, Yngre Dryastid og tidlig Præborealtid. Flere af disse faunalevn – især af rensdyr – er spaltede og/eller bærer snitspor, som sandsynligvis afspejler jagt og partering af dyr på

isbelagte småsøer. Ved tøbrud er knoglerne sunket ned på bunden af søerne og blevet indlejret under gode bevaringsbetingelser. Et par skraber og en stikkel af senpalæolitisk karakter understreger sandsynligheden for, at mennesker har haft en finger med i spillet ved akkumuleringen af dette materiale. Forfattergruppen redegør for en række mindre, men tilsyneladende beslægtede fund fra andre skånske og danske dødishuller. De tyder på, at sådanne diffuse men informationsrige fortidsminder kan være almindeligt forekommende, og at det også af den grund er værdt at holde opmærksomt øje, når der anlægges vandhuller ved opgravning af vådbundsaflejringer.

Bogen omfatter yderligere et antal bidrag om øvre- og senpalæolitisk fund fra Letland, Polen, Tyskland, Holland, Belgien og Schweiz. Enkelte af dem er så summariske, at de snarere må opfattes som potentielle appetitvækkere. De øvrige er af værdi for fagspecialister, enten fordi de fremlægger væsentlige, nye fund, eller fordi de bidrager til at skabe overblik over hidtil spredte og svært tilgængelige oplysninger.

Bogens redaktører og Jysk Arkæologisk Selskab skal derfor lykønskes med en punktvis spændende og i sin helhed velredigeret forskningsstatus i smukt design og til en overkommelig pris.

Anders Fischer
Kulturarvsstyrelsen

Palle Eriksen & Lis Helles Olesen: *Fortiden set fra himlen – Luftfotoarkæologi i Vestjylland*. Holstebro 2002. 170 sider. ISBN 87-87522-53-5. Bogladepri: 290 kr.

»Fortiden set fra himlen« er den første bog på dansk om luftfotoarkæologi. Den er skrevet af arkæolog-parret Lis Helles Olesen og Palle Eriksen med arbejdssted henholdsvis på Holstebro Museum og Ringkøbing Museum. De deler ud af mange års erfaringer med flyfotos fra det område, deres museer dækker arkæologisk. Bogen er udgivet i forbindelse med en udstilling af samme navn som i 2002-03 blev

vist på Holstebro Museum og Ringkøbing Museum.

Bogen indeholder 10 kapitler suppleret med kort, noter, litteraturhenvisninger og fem forklarende emnebokse om henholdsvis: Huse af træ fra oldtiden, Oldtidens huse var ikke ens, Oldtidsagre og Grubehuse samt naturfænomenet Polygonstrukturer. I de indledende kapitler berettes om, hvor fascinerende det kan være at se hele grundplaner af huse, der blev forladt for mere end tusind år siden, kan aftegne sig knivskarp på en mark set fra oven. I kapitel 2 fortælles om luftfotoarkæologiens historie set i et dansk perspektiv, og i kapitel 3 forklares, hvordan og hvorfor det i perioder er muligt at se endog meget gamle anlægsspor fra luften. I kapitlerne 4-9 præsenteres og kommenteres luftfotos fra 66 lokaliteter, der tidsmæssigt spænder fra yngre stenalder frem til i dag. I det afsluttende kapitel, »Prøv selv«, gives opskriften på og opfordringen til selv at flyve og lade sig forundre over den verden, der åbner sig.

»Fortiden set fra himlen« er en letlæst, overskuelig og veldisponeret præsentation af et emne og en metode, som har været alt for dårligt udnyttet af danske arkæologer. Forfatterne kommer godt omkring ikke mindst de mange muligheder for fejlkilder i kapitel 9, »Mærkelige spor«, hvor mindre erfarne let vil kunne nå frem til fejltolkninger. Anmelderens eneste kritiske indvending er, at enkelte af billederne er blevet gengivet for småt, f.eks. fig. 7a på side 41, og at flere af de små identifikationskitser med fordel kunne være anvendt systematisk, f.eks. på s. 117 kan Fjandhuset være svært at lokalisere. En bog som Lars Hansen (red.): »Flygspanning efter Historia – Flygarkeologiens mål och metoder« fra 1992 savnes i litteraturlisten. Det kunne også være fremhævet, at når de imponerende anlæg, som dem fra Vesterager i Stadil sogn, fremtræder så klart, er det netop fordi, bevaringsforholdene ikke er gode, men at pladsen risikerer at blive pløjet i stykker, hvis dyrkningsmåden ikke ændres.

Lis Helles Olesens og Palle Eriksens succes i det vestjyske vil givetvis kunne inspirere kolleger i andre landsdele til at forsøge noget tilsvarende. Specielt efter tørkesommeren 1992 er der fra flere sider blevet taget initiati-

ver til at udvide kendskabet til luftfotoarkæologi. Metoden vil helt sikkert få større anvendelse og betydning de kommende år, når de arkæologiske museer

tvinges til at give et bud på, hvad der er tilbage af jorddækkede fortidsminder og komme med en blot nogenlunde kvalificeret udpegnings af Kulturarvsområder og en vurdering af de arkæologiske bevaringsinteresser. Endnu er vi ikke så langt som kollegerne i Sverige og frem for alt i Norge, hvor den næste fase af luftarkæologi, satellitfotos, i stigende grad tages i anvendelse, når arkæologiske levn skal lokaliseres og registreres.

Finn Ole Sonne Nielsen
Bornholms Museum

Gudrun Gormsen, Inge Kjær Kristensen, Niels Mortensen og John Simonsen (red.): *Skive kommunes historie. Bind I. Fra oldtiden til 1880.* Skive Museum 2001. 386 sider. ISBN 87-88126-18-8. Bogladeprijs: 298 kr.

I 1926 udgav Skive Byråd »Bogen om Skive«. Anledningen var byens 600-års købstadsjubilæum. Den blev i 1976 fulgt op af »Skive i 650 år«, da byen fejrede 650-års jubilæum. Som tredje skud på stammen i denne tradition udkom i 2001 det første af tre bind med titlen »Skive kommunes historie«. Tilsammen behandler trebindsværket hele den nuværende Skive kommune fra oldtiden og frem til i dag. Det adskiller sig således fra de to forgængere ved også at beskæftige sig med byens opland. I alt 25 forfattere er involveret. Også denne gang er det Skive Byråd, der økonomisk står bag udgivelsen.

Som det fremgår af titlen, dækker bind I tidsrummet fra oldtiden og frem til 1880. Den kronologiske gennemgang af oldtiden, fra 12.000 f.Kr. og frem til vikingetidens slutning omkring 1050, fylder bogens første 76 sider. I en række korte artikler indplaceres egnens oldtidsfund i landets natur- og kulturhistoriske udvikling. Her behandles både ældre tiders fund og de seneste udgravningsresultater. I afsnittet om yngre stenalder kan man således læse om landets største offerfund af

ravperler, i alt ca. 13.000 stk., der fremkom i Mollerup ved tørvegravning under 2. Verdenskrig. I slutningen af samme afsnit berettes om de seneste års spændende udgravninger af hustomter fra stenalderens sidste del. Også de efterfølgende oldtidsperioder, bronze- og jernalder samt vikingetid, har gjort sig gældende i de nyere udgravninger med interessante bopladsfund, f.eks. Siggård, hvor der blev påvist brandtomter med knogler fra indbrændte husdyr. Afsnittene om oldtiden er velskrevne og godt forsynet med illustrationer i både sort/hvid og farve. Desværre er der kun i enkelte tilfælde oversigtskort med angivelse af fundstederne.

Middelalderafsnittet er bogens korteste med kun 12 sider, hvilket skyldes de begrænsede levn fra den tidsperiode. Fra landdistrikterne kendes stort set kun kirkerne samt Ørslevkloster. Desuden rummer Krabbeholm og kongsgården Skivehus middelalderligt murværk. Hvad selve byen Skive angår, så kan nogle gadeforløb og deres navne henføres til middelalderen. Ved byarkæologiske udgravninger er det begrænset, hvad der hidtil er fundet. Med det beskedne fundmateriale i tankerne er det jo trist at læse om gartner Gammelgaard Andersens prisværdige men næsten forgæves indsats for at redde den mystiske kirketomt med tilhørende kirkegård, der i 1956 fremkom ved Lundbro i forbindelse med anlægsarbejde. Beretningen herom er mærkeligt nok placeret i afsnittet om yngre jernalder og vikingetid.

Bogens sidste 258 sider omhandler tiden efter reformationen frem til 1880. Nu flyder kildematerialet rigeligt, både hvad angår Skive by og landdistrikterne. Indledningsvis gennemgås landsognene opdelt i syv kapitler. Som nævnt i bogens forord ligger der en fælles disposition til grund for sognekapitlerne, men vægtningen af de enkelte emner i kapitlerne er ret forskellig afhængig af de lokale forhold og kildematerialet. For den lokalhistorisk interesserede er her nok at fordybe sig i. Der berettes om herregårdene og de tilhørende slægters historie, kirker, præster, skolevæsen, sogneforstanderskab, retssager, landbrugsforhold, fattigvæsen osv. Kapitlerne er særdeles godt forsynet med illustrationer, hvor ikke mindst de gamle fotografier er spændende. For dem

der ved læsningen har fået lyst til yderligere at fordybe sig i de enkelte sognes historie, er der bagerst i bogen omfattende kildehenvisninger til hvert kapitel.

Bogens sidste del er om købstaden Skive i tidsrummet 1536-1880. Gennemgangen af byens historie i den periode er inddelt i tre tidsafsnit: 1536-1660, 1660-1800 og 1800-1880. I det første afsnit behandles bl.a. byens administration, handelsliv, hekseprocesser, kirken og svenskekrigenes indvirkning. Hvor stor Skive var i 1500-årene vides ikke, men vurderet ud fra købstadsskatten til kongen i 1596, hørte byen til de mindste købstæder i Jylland. Der er fremsat formodninger om, at indbyggertallet i 15-1600-årene har ligget under 1000.

Perioden 1660-1800 var for Skive præget af lavkonjunktur. Som købstad stod byen i skyggen af Ålborg, og befolkningstallet synes i hele perioden at have ligget omkring 500. Med til at forstærke stagnationen var, at Skive i 16-1700-årene blev hærget af en række omfattende ildebrande.

Først i perioden 1800-1880 kom der gang i udviklingen. I første halvdel af 1800-årene var Skive dog stadig en lille by med under 1000 indbyggere og et meget landligt præg med dyrkede marker lige ind til bymidten. Fra midten af århundredet begyndte der imidlertid at ske noget. I 1841 fik købstæderne i den vestlige del af Limfjorden egne toldstæder og dermed større handelsfrihed, hvilket var med til at sætte gang i Skives udvikling. Befolkningstallet steg støt, og det samme gjorde antallet af næringsdrivende. I 1857 fik byen telegrafstation, i 1864 kom jernbanen til, og endelig i 1869 kunne den nyanlagte havn indvies. Skive var nu ikke længere en lille by. Den havde i løbet af århundredet gennemgået en omfattende udvikling og var blevet en moderne by, der fulgte med tiden.

Ligesom i de foregående kapitler om landsognene bliver der ved gennemgangen af byens historie behandlet en bred vifte af emner, der giver indblik i mange facetter af Skives udvikling gennem næsten 350 år. Teksten suppleres af talrige illustrationer, hvor nok især de gamle fotografier og bykort er interessante at studere for dem, der kender byen i dag.

Med »Skive kommunes historie«, hvoraf kun første bind er omtalt her, får Skiveegnen et spændende og opdateret historisk værk. De implicerede forfattere har leveret et omfattende og grundigt arbejde, som er formidlet i en læsevenlig form. Her er nok at dykke ned i for alle med interesse for kommunens historie. Det er flot, at Skive Byråd nu for tredje gang står bag en udgivelse af denne art.

Jens Jeppesen
Moesgård Museum

Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder 500 f.Kr.-400 e.Kr.* København 2003. 599 sider. ISBN 87-02-00332-5. Bogladeprijs: 499 kr.

Lone Hvass: *Oldtiden i Danmark. Jernalderen.* Med tegninger af Flemming Bau. København 2002. 236 sider. ISBN 87-7801-814-5. Bogladeprijs: 349 kr.

Så har han gjort det igen, Jørgen Jensen. Skrevet et oversigtsværk, der må aftvinge den største respekt, både for sit faglige indhold og sin indbydende fremstilling. Og selv om man skulle tro, man ikke længere kunne blive overrasket fra den kant, så skal man være et meget forhærdet tidselgemyt (eller en meget misundelig kollega), om man ikke frydes over, at dansk arkæologi kan præsenteres så smukt. Det er med meget stor fornøjelse, jeg har læst Jørgen Jensens bog om ældre jernalder i Danmark.

Bogen er umiddelbart indbydende. De enkelte opslag er smukke, forholdet mellem tekst og billeder er fint afstemt, og bogen er meget rigt illustreret – der er stort set ingen billedløse opslag. Så selv om der er meget tekst, virker bogen ikke »tung«, når man bladrer i den. Og selvom bogen præsenterer en enorm sum af viden (der er mere end 1000 titler i litteraturlisten – og de er brugt alle sammen!), så er teksten meget let læst. Og det er måske Jørgen Jensens allerstørste genistreg: At skrive en lærd bog, der er tro mod sit akademiske grundlag, men som umiddelbart

henvender sig til en meget bred læserskare, og som faktisk kan læses uden større forudsætninger. Kunsten, altså Jørgen Jensens, er så vidt jeg kan se, det meget fine sprog, der gør læsningen til en fornøjelse samt et imponerende overblik over emnet, kombineret med den meget imødekommende tekniske fremstilling. Det betyder for eksempel, at man kan læse hele den letflydende tekst uden at bekymre sig om de små notehenvvisninger – hvis man bare vil læse den gode bog. Men samtidig er der ikke et eneste udsagn i værket, der ikke er dokumenteret med forbilledlig grundige henvisninger. Det er flot gjort!

Hertil skal lægges, at hans fremstilling er en meget fuldstændig sammenskrivning af vores aktuelle viden om perioden ældre jernalder. Jeg tror ikke der er en eneste publiceret afhandling om perioden eller et eneste publiceret fund, der ikke er omtalt her. Om et fund så bare har fået den korteste præsentation i »Arkæologiske Udgravninger i Danmark«, så er det med. Og hans indsamling af viden er tilsyneladende fortsat, lige indtil manuskriptet er afleveret til tryk. I hvert fald er også al den nyeste litteratur og de nyeste fund behandlet. Det siger noget om den kraftpræstation, det har været at skrive sådan et værk. Ikke mindst fordi ældre jernalder jo ikke er den periode, Jørgen Jensen har beskæftiget sig mest med i sin karriere. Det kan illustreres ved, at han kan henvise til 12 egne værker i dette bind mod 42 i bronzealderbindet (og de 12 henvisninger i dette bind inkluderer både stenalder- og bronzealderbindet af »Danmarks Oldtid«).

At 12 ud af 1000 titler på litteraturlisten er egne værker beskriver meget godt, i hvor høj grad det foreliggende bind bygger på andres arbejde. Og skulle man være lidt grov, kunne man godt hævde, at der ikke er ret meget nyt i dette bind af »Danmarks Oldtid«. Der er ingen fund, der beskrives her for første gang. Og ingen analyser eller fortolkninger, man ikke kan finde beskrevet andre steder i litteraturen. Men det ville ikke være helt retfærdigt. For ingen andre steder kan man finde denne sammenskrivning af vores viden om ældre jernalder. Nok bruger Jørgen Jensen andres resultater til at beskrive bebyggelsen, erhver-

vet, gravskikkene, sociale og politiske forhold, men ingen andre har så overbevisende sat det hele i sammenhæng. Og ikke bare i en indre sammenhæng, men i lige så høj grad i sammenhæng med den europæiske historie.

Der er dog et enkelt punkt, hvor jeg mener, »Danmarks Oldtid« skuffer, nemlig på billedsiden. Ikke at billederne er dårlige eller dårligt udvalgt. Men vi har praktisk taget set dem alle sammen før. Og mange af dem i andre populære skrifter. SKALK er en stor leverandør af rekonstruktionstegninger, og de er meget fine. Men jeg synes alligevel det skæmmer en ellers stort og smukt anlagt bog, at man ikke har gjort noget for at ensarte tegningerne, men direkte har klippet fra andre udgivelser. De eneste nye billeder, der er i denne bog, er stort set Kirsten Kleins stemningsmættede fotografier, der bringes som introduktion til hvert af de elleve kapitler. De er til gengæld også uendeligt fine og rammer præcist sammen med Jørgen Jensens levende kapiteloverskrifter den stemning, teksten lægger op til. Men det store genbrug af illustrationer inde i teksten giver indtryk af, at Gyldendal har villet spare lidt på en ellers ekstravagant flot udgivelse. Det er synd.

Og så et allersidste ankepunkt: Hvorfor holder man fast i titlen »Danmarks Oldtid«. Jeg forstår selvfølgelig den direkte reference til Johannes Brøndstedts værk af samme navn, men helt ærligt: Er der ikke noget anakronistisk over det koncept i 2003? Da Brøndsted skrev i 1930'erne, kunne der vel være god mening i at kæmpe for nationens beståen ved at beskrive dens historie siden oldtiden. Men i dag virker titlen lige lovlig altnodis. Der var ikke noget Danmark i ældre jernalder (ligesom der ikke var i stenalder og bronzealder), og hvem gavner det at sende signalet, at der var? Det er en skam, for Jørgen Jensen har jo skrevet alt andet end en nationalistisk Danmarkshistorie. Han har skrevet med udblik og forståelse for samspillet mellem folkene på det europæiske kontinent, og han forholder sig tilmed kritisk til forsøgene på at føre nationens historie langt tilbage.

Dette lille opstød ændrer dog ikke, at bogen er et overvældende flot værk om ældre jernalder. Og jeg gentager gerne, at vi aldrig

tidligere har set et større overblik over materialet, et bedre udblik mod Europa og en smukkere fremstilling af emnet. En meget læseværdig bog, der fortjener et stort publikum.

Lone Hvass' bog, »Jernalderen«, i Sesams serie har på en gang meget til fælles med og er meget forskellig fra Jørgen Jensens. De har samme emne, samme kildemateriale og stort set samme målgruppe. Lone Hvass henvender sig dog langt mere direkte til et bredt publikum, så her er intet noteapparat og kun en kort litteraturliste med henvisning til (stort set) populære værker. »Jernalderen« er en genudgivelse af det, der oprindeligt hed »Sesams Danmarkshistorie« (hvad dog ikke fremgår noget sted af bogen). Men i forbindelse med genudgivelsen er bogen grundigt gennemarbejdet på ny. Den er således sammenskrevet til et bind, hvor den oprindeligt var på to, og da formatet samtidig er blevet lidt mindre, er indtrykket nu en lidt komprimeret tekst. Desværre er der også en del af billederne, der fremstår dårligere i den nye udgave end i den gamle. Men alt i alt har bogen dog vundet ved at blive skrevet sammen til ét bind. Den oprindelige opsplitning i to var sine steder lidt kunstig, og man måtte af og til lede rundt i begge bøger for at finde, det man søgte. Det undgår man nu, og teksten er flere steder strammet op – især er der arbejdet med at gøre overskrifterne bedre og mere fængende.

Men selvom den nye »Jernalderen« på mange måder ligner den gamle (der er naturligvis store afsnit, der er identiske), så har nybearbejdningen dog fået mange nye resultater og synspunkter med. Og selvom størsteparten af illustrationerne naturligt nok er gengangere fra førsteudgaven (for de var forbilledligt gode dengang), så er der alligevel også skiftet en del ud, og nye er kommet til. Stadig bærer Flemming Baus rekonstruktioner en stor del af billedsiden, men der er også blevet plads til nye fra hans hånd. Faktisk virker det som om, der er flere nye billeder i Sesams genudgivelse, end der er i Gyldendals nye storværk.

Alt i alt må Lone Hvass' genudgivelse siges

at være vellykket. Der er kommet en bedre bog ud af noget, der allerede var godt i første forsøg, og bogen er bestemt læseværdig.

Claus Kjeld Jensen
Kulturhistorisk Museum, Randers

Zbigniew Kobylński (red.): *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century.* Warszawa 2001. 208 s. ISBN 83-85463-93-3. Bogladepri: 22 \$.

Fra Polen kommer i disse år meget af den mest dynamiske arkæologiske forskning indenfor de tidligere østbloklande. Samtidig er det for vesteuropæere blandt det mest tilgængelige, da polske arkæologer i langt højere grad end f.eks. tjekkiske eller russiske nu publicerer regelmæssigt på tysk eller især engelsk. Det har blandt andet resulteret i tidsskriftet »Archaeologia Polona« med dets fremragende temanumre, eller den monumentale tre-binds antologi »Theory and Practice of Archaeological Research« (Warszawa 1992-98). Desværre har udgivelser som disse ofte haft urimeligt vanskeligt ved at finde vej til boghylder i Danmark. Så meget vigtigere er det at gøre opmærksom på et nyt værk, som fortjener at gøre rejsen.

»Quo vadis archaeologia« er beretningen fra et symposium afholdt i oktober 2001 i Mądralin ved Warszawa, i regi af det polske videnskabsakademi og den fælleseuropæiske samarbejdsorganisation European Science Foundation (EFS). Konferencens og bogens tema er, som beskrevet i Stanisław Tabaczyński's indledning, arkæologiens integration i Europa forud for EU's udvidelse. Det er i dag et af fagets mest påtrængende problemer, at kommunikationen fortsat i betydeligt omfang begrænses af nationale skoler. Samtidig befinder Centraleuropas arkæologier (inklusive Tysklands) sig i dag i et teoretisk oprud, som gør det relevant at søge efter nye, fælles målsætninger.

Bogen tæller 19 indlæg af ledende forskere fra hele Europa. Det er især det markante centraleuropæiske indslag, som adskiller kon-

ferencen fra de fleste nyere diskussioner af arkæologisk teori og politik. Resultatet demonstrerer, at lighederne imellem det tidligere Øst- og Vesteuropas arkæologier i dag har vokset sig større end forskellene. Konferencens polske indlæg er i dansk sammenhæng blandt de mest relevante. Blandt andet fordi arkæologi i Polen i lighed med Danmark traditionelt har været bestyret af relativt privilegerede statsinstitutioner, der i disse år dereguleres og må tilpasse sig en stigende afhængighed af projektorienterede privat- og fondsmidler.

Bogen er delt i fire sektioner, der lidt forenklet beskæftiger sig med henholdsvis forskning, forvaltning, feltarbejde og formidling. Efter hver sektion findes fuldt optrykte afskrifter af konferencens plenumdiskussioner. Det sidste er et træk, som bogen måske er bedst læst foruden. Undertiden fremkommer værdifulde nye vinkler, men oftest er det helt tilfældigt, hvilke spørgsmål der tages op, og de nærmest uredigerede kommentarer er flere steder efterladt med uforståelige passager.

Arkæologiens internationale kommunikation og samarbejde er passende nok tyngdepunkt for bogens første sektion. Spændingsfeltet beskrives meget præcist med udgangspunkt i E. Neustupnýs skelnen mellem videnskabelige majoritets- og minoritetssamfund. Majoritetssamfundene, f.eks. tysk eller engelsk arkæologi, udviser generelt ringe interesse for forskning udefra og refererer f.eks. nødtigt udenlandsk litteratur. Til gengæld er de som selvbevidste skoler ofte toneangivende udadtil. Omvendt har minoritetssamfundene, herunder Centraleuropas og Skandinaviens arkæologier, af nødvendighed ofte en bredere international horisont, men til gengæld sjældent nogen større gennemslagskraft. Kristian Kristiansen dokumenterer ud fra referencegrundlaget i internationale tidskrifter og forskningsoversigter, at tendensen overalt i Europa går mod voksende isolation i de store forskningsmiljøer, mens minoritetssamfundene bliver mindre synlige. Bozena Werbart påpeger med henblik på forholdet mellem Øst- og Vesteuropa, at den manglende indbyrdes forståelse fortsætter med at skabe »mini-Berlinmure«, der i dag bremser

den videnskabelige kontakt omtrent lige så effektivt, som de politiske barrierer tidligere gjorde. Flertallet af forfattere er på denne baggrund bekymrede på minoritetssamfundenes vegne. For Nicholas J. Conard (hvis indlæg findes i bogens tredje afsnit) vender problematikken imidlertid omvendt. Conard påpeger, at engelsk i de fleste fag for længst er etableret som enerådende videnskabeligt sprog, og han hælder mod det synspunkt, at bestræbelserne på at opretholde de nationale akademiske traditioner kun bremser arkæologien som videnskab. Frem for at trække de nationale sprog gennem en langsom, pinefuld død må ikke-engelske arkæologer hellere for end siden komme til fornuft og publicere al videnskabelig kommunikation på engelsk. Conard forholder sig ikke til, at en sådan afskrivning vil være et væsentligt domænetab for sprogene og vil sætte iøjenspringende skel mellem bredde og elite. Men for store dele af bogen ligger netop dette dilemma som en grundtone.

Bogens andet afsnit behandler brugen og beskyttelsen af fortidsminder. Adskillige forfattere påpeger, at arkæologien her har undergået en forvandling under indflydelse af de seneste årtiers miljøbevægelse, med dens fokus på bæredygtig udvikling og begrænsede ressourcer. Som Zbigniew Kobyliński gør opmærksom på, har det blandt andet afspejlet sig i en ændret sprogbrug om de arkæologiske levn: Fra en ubegrænset mængde af *data*, der skal analyseres for sit videnskabelige potentiale, til en *arv*, der skal forvaltes under hensyntagen til en kompleks social, kulturel og økonomisk situation. Kobyliński ser med bekymring en stigende splittelse langs dette skel mellem en traditionel akademisk arkæologi og en voksende »kulturarvsarkæologi« præget af forvaltning og formidling (på engelsk bundet sammen i begrebet *heritage*). En tilsvarende bekymring udtrykker Willem J. H. Willems og E. Neustupný. For alle tre handler bekymringen reelt om, hvorvidt den kritiske og grundforskende akademiske tradition, som de opfatter som fagets kerne, kan overleve i en fremtid orienteret mod administration og popularisering. Neustupný hævder ligefrem, at »kulturarvsarkæologien«

markerer en grundlæggende forskydning af arkæologiens genstand fra den fraværende fortid til fortidens spor i deres nutidige sammenhæng. Denne skepsis modvejes forfriskende nok af sektionens sidste indlæg, af Adrian Olivier og Kate Clark, der præsenterer en vision for en pluralistisk, holistisk, værdibaseret og nærdemokratisk fortidsmindepleje, hvor offentlige interesser anskues som arkæologiens vigtigste anliggende og forudsætning – ikke som en hindring.

Betydningen af offentligheden som forskningens forudsætning forfølges af Martin Carver i bogens tredje sektion, som primært angår feltarkæologiens fremtid. Her retter hovedinteressen sig, på oplæg af Jean Bourgeois, mod behovet for at formulere meningsfulde minimum-standarder for den redningsarkæologi, som nu også hastigt breder sig i lande, hvor større anlægsarbejder indtil for nylig var særtilfælde, og hvor den antikvariske lovgivning står tilsvarende uforberedt. Maria Iacovou leverer fortvivlende eksempler fra Cypern. Den efterfølgende diskussion, der er bindets længste og mest engagerede, viser tydeligere end noget andet hvilke konkrete tab, den arkæologiske forskning lider ved den herskende nationale opsplitning. De store forskelle mellem nationale vedtægter og procedurer gør det vanskeligt at skabe en troværdig faglig modvægt mod nødudgravningens indbyggede kommercielle interesser.

Minimums-standarden bliver også et gennemgående tema for bogens fjerde og sidste sektion, hvor Ludmila Koryakovo bringer spørgsmålet op i tilknytning til arkæologisk uddannelse (herunder feltuddannelse), mens Isabel Martinez Navarette berører det med henblik på videnskabelige tidsskrifter og publikation. I begge tilfælde viser der sig imidlertid åbenlyse hindringer for at nå en fælles standard. Europas arkæologier er indlejret i forskellige videnskabelige traditioner, som næppe med ét kan kastes overbord. Indlægene opsummerer især med hensyn til publikation bogens grundlæggende dilemma. På den ene side har arkæologien en behørig rolle som kulturbærende og identitetsskabende faktor. Derfor fremlægges væsentlige grund-

forskningsresultater ofte på nationalsprog i lokale skriferækker. På den anden side er det et notorisk handicap for forskningen, at disse skrifers internationale distribution er udpræget tilfældig, og deres gennemslagskraft i det dominerende, angloamerikanske forskersamfund nærmest ikke-eksisterende. Da store bevillingsorganer i stigende grad anvender citations-indekser som mål for forskningens betydning, lurer her en potentiel finansiel katastrofe for faget. Navarette foreslår den besnærende løsning, at hvert land systematisk rangordner sine videnskabelige udgivelser således, at enkelte tidsskrifter og skriftserier bærer den internationale kommunikation. Besnærende er forslaget, fordi det på én gang vil aflaste bibliotekernes indkøb og gøre det muligt at »måle« forskeres og institutioners succes i form af publikationsresultater. Her ligger imidlertid også en fare for en hidtil uset styring af forskningen, til udelukkelse af personer og retninger, som i dagens mere pluralistiske situation har mulighed for at komme til orde.

Samlet betragtet er »Quo vadis archaeologia« en meget tankevækkende bog, der formår at indkredse en række gennemgående, men vanskeligt håndgribelige problemstillinger, som med stor sandsynlighed vil blive afgørende temaer for det kommende årti. Hvis bogen kan siges at angive en samlet retning, så er det ved at demonstrere, at Centraleuropas arkæologi i dag åbner muligheder for samarbejde, som gensidigt kan forpligte den faglige kvalitet og skabe mere interessant, fremtidig forskning. At tage imod denne mulighed er et ansvar, vi ikke bør frasige. Hvis der også i fremtiden skal være plads til selvstændig udvikling i Europas videnskabelige minoritetssamfund – herunder arkæologi i Danmark – er det nødvendigt at holde antennerne åbne i andre retninger end Storbritannien eller Tyskland.

Søren Michael Sindbæk
Afdeling for Middelalderarkæologi
Aarhus Universitet
Moesgård

Mats P. Malmer: *The Neolithic of South Sweden. TRB, GRK, and STR. Stockholm 2002.* 284 sider. ISBN 91-7402-327-6. Bogladepris: 285,00 SEK.

I 2002 udkom bogen »The Neolithic of South Sweden» med undertitlen »TRB, GRK, and STR«, skrevet af professor emeritus fra Stockholms Universitet, Mats P. Malmer. Af forordet fremgår, at bogen oprindelig var tænkt som en del af et større værk »Sveriges arkæologi«, som professor Evert Baudou stod bag. Malmers bidrag skulle her omhandle svensk tidlig- og mellemneolitikum. Værket blev imidlertid udsat og vil sandsynligvis ikke udkomme i sin helhed. Derfor har forfatteren omformet og udvidet sit oprindelige manuskript, så det har kunnet stå alene og udgives som den nu foreliggende bog.

Som titlen siger, er der ikke tale om en fuldstændig gennemgang af hele Sveriges yngre stenalder. Malmer har afgrænset emnet til de tidlig- og mellemneolitiske kulturer i Sydsverige: tragtbægerkultur (TRB), grubekeramik kultur (GRK) og stridsøksekulturen (STR). Han har således fravalgt en gennemgang af de samtidige nordsvenske mesolitiske og subneolitiske kulturer, hvilket begrundes med de geografisk meget store områder, der skulle inddrages, og at forfatterens egen viden og ekspertise klart ligger i det sydsvenske. Fraværet af den senneolitiske periode (SN) springer umiddelbart i øjnene. Dette fravær omtaler forfatteren imidlertid i forordet, hvor det fremgår, at perioden dels skulle have udgjort et selvstændigt bidrag i den nu ufuldendte »Sveriges arkæologi« skrevet af en anden forfatter og dels, at Malmer ser en homogenitet i de tre behandlede kulturer, mens SN mere opfattes som tidlig bronzealder.

Bogen er bygget op i fem kapitler, hvor de fire første er en kronologisk ordnet indføring i fundmaterialet fra hhv. tidligneolitisk TRB, mellemneolitisk TRB, GRK og STR. Her gennemgås materialet fra kendte og klassiske såvel som nyttilkomne lokaliteter samt naturvidenskabelige analyser og dateringer. Der trækkes herved på en lang række publikationer, hvilket fremgår af bogens omfattende litteraturliste på 25 sider.

Tidligneolitisk TRB indledes med et mere generelt afsnit om neolitiseringen i hele Sydskandinavien. Her gennemgås bl.a. de mest relevante overgangslokaliteter og -fund fra området og den forudgående neolitiseringsproces i Europa syd herfor. Herefter følger afsnittene om bopladser, grave, genstande og offerfund i Sydsverige.

Materialet fra mellemneolitisk TRB præsenteres efter samme skabelon som tidligneolitikum, dog med den forskel at det indledende afsnit er kort og omhandler periodens kronologiske opdeling.

Den ovennævnte skabelon brydes i kapitlet om GRK, hvor vi straks introduceres for redskabsinventaret efterfulgt af gravene. Bopladsafsnittet adskiller sig også fra de to foregående kapitler ved at være meget længere (25 sider imod hhv. 7 og 6 sider), hvilket til dels skyldes, at en væsentlig lokalitet, Alvastra i Östergötland, gennemgås selvstændigt og mere detaljeret og desuden, at danske og norske bopladser samt votivfund inddrages. Endelig behandles økonomi og innovationsproces ligeledes mere indgående og i et særskilt afsnit.

STR indledes med et kort afsnit om materialets logiske struktur. Mens TRB og GRK er bedst kendt og belyst gennem bopladsfund, er STR først og fremmest kendt gennem sine grave og gravgaver. Kronologien er derfor bygget op på lerkarmaterialet fra gravene, hvorfor disse gennemgås først efterfulgt af gravskikken. Herefter følger bopladserne, ikke-keramiske oldsager, ofre og votivpladser og til slut innovationsprocesser.

I disse fire kapitler er det metodiske arbejde omkring definitioner, begreber og tolkninger, der ligger bag den kronologiske ordning af materialet, og som netop Malmer er den store foregangsmand for, kun berørt kortfattet. Det begrundes med en prioritering af bogens indhold og omfang og er på bedste vis erstatet med relevante litteraturhenvisninger.

I det femte og sidste kapitel, »Innovations – their nature and explanation«, når vi til den mere teoretiske og fortolkende del af bogen. Det første afsnit er en grundlæggende diskussion om mulighederne for overhovedet at forstå den forhistoriske virkelighed. Kan vi

anskue materialet objektivt, uden at det farves af vores egen samtid og holdninger? Disse spørgsmål har optaget Malmer i tidligere arbejder. Han inddrager nyere retninger i arkæologisk teori, hvor bl.a. Shanks & Tilley fremfører, at forhistorien er mangfoldig alt afhængig af hvor, hvornår og af hvem den betragtes. Denne anskuelse opponerer Malmer imod. Et væsentligt redskab er begrebet *aktualisme*, der er hentet fra geologien, og som kort fortalt går ud på at mange, især fundamentale, processer i forhistorien også foregår i dag. Det er derfor muligt fra f.eks. etnografiske paralleller, men også fra processer i vores egen hverdag, at forstå dele af stenalderens samfund.

Med det teoretiske grundlag defineret, når vi frem til tolkningen af et af nøgleordene i bogen – nemlig innovationerne. Og det er især forandringerne omkring overgangene mellem kulturerne, der fokuseres på. Forskellen mellem den sene Ertebøllekultur og den tidlige TRB er ikke så stor, da den sidstnævnte stadig i høj grad benytter en mesolitisk økonomi. Skiftet sker efter en ca. 1000 årig pause i den sydfra kommende neolitiserings lige syd for Skandinaviens grænse, og selve begivenheden sker tilsyneladende hurtigt over hele Sydsandinavien, hvilket kan skyldes, at en højstatusgruppe i samfundene endelig accepterer de nye ideer om agerbrug og dyrehold med en nært tilknyttet religion. Overgangen opfattes primært som en ideologisk begivenhed. Det neolitiske erhverv har en underordnet økonomisk rolle, men en overordnet mental betydning. Et zenith i TRB's økonomi, sociale og religiøse struktur og æstetiske udtryk nås omkring overgangen mellem tidlig- og mellemneolitikum. Herefter sætter en regression i denne udvikling ind, og det er her, GRK opstår med en delvis tilbagevenden til en mesolitisk økonomi og en ændret social og religiøs struktur. Overgangen til STR og dermed neolitikums anden bondekultur ses som en parallel til TRB's opståen. Denne gang er det ikke et nyt erhverv, der igangsætter en ideologisk proces, men tilførslen af små mængder metal. Også i STR's udvikling nås et zenith omkring midtvejs (periode 3-4).

Indvandring og krigerske invasioner har

aldrig været forklaringer, som Malmer har tyet til i forståelsen af forandringer. Kulturovergangene foregår i det store og hele inden for samme befolkningsgrundlag. Klimatiske ændringer kan have haft en betydning, men de store forandringer i sydsvensk neolitikum er primært optagelsen af nye ideer, der strømmede ind fra Europa over Øresund eller Østersøen.

Til slut i kapitlet argumenterer forfatteren imod en nyere tendens i arkæologien til at anvende alternative begreber for en »arkæologisk kultur«, f.eks. »tradition«. Denne diskussion er central i forhold til den her behandlede periode. Han henviser til betydningen af det latinske ord *cultura*: »en defineret måde at arbejde og opføre sig på, som er gentaget over længere tid« (her oversat fra bogens engelske), som opfattes som fuldt dækkende for hhv. TRB, GRK og STR. Han slutter med ordene: kultur er ideologi!

Efter litteraturlisten følger et 16 siders indeks over fundlokaliteter med ni oversigtskort. Bogens i alt 96 illustrationer er samlet bagerst.

Mats P. Malmer har 60 års virke i arkæologien bag sig, og det er 40 år siden, hans doktordisputats *Jungneolithische Studien* udkom. Disputatsen er en klassiker i den neolitiske forskning, og ud over denne har han haft stor betydning for skandinavisk arkæologi. Den foreliggende bog afspejler væsentlige dele af hans forskning.

The Neolithic of South Sweden er grundig i sin fremlæggelse af det omfattende fundstof. Det kan umiddelbart undre, at dispositionen i kapitlerne om TRB ikke følges konsekvent i de efterfølgende kapitler om GRK og STR for en nemmere sammenligning af kulturerne. Men det er klart, at præsentationen er tilpasset de respektive fundmateriales forskellighed, og set i sammenhæng forekommer den fornuftig og logisk. Det komplicerede, og i neolitiske fagkredse ofte omdiskuterede, udviklingsforløb igennem tidlig- og mellemneolitikum fremlægges i en klar form, hvor læseren kan følge forfatterens tolkningsproces. Selvom udeladelsen af SN kan forsvares, ville overgangen fra STR til SN dog have været interessant at få belyst i forhold til bogens fokusering på periodeovergange.

Stoffet sættes ofte ind i en europæisk – og ind imellem en global – sammenhæng, hvilket også underbygger, at denne engelsksprogede publikation henvender sig til et publikum udenfor Sydkandinavien. Set i denne sammenhæng kunne forskningshistorikken med fordel have været udbygget lidt mere.

Placeringen af samtlige illustrationer bagi bogen er i flere henseender nyttig og praktisk, men personligt savner jeg lidt billeder i teksten. Det kunne f.eks. have været fotos af udvalgte lokaliteter og/eller mere lokale fundkort.

Malmers bog er en god og læseværdig indføring i sydsvensk TRB, GRK og STR. Den er skrevet af en arkæolog med betydelig indsigt og livslang erfaring i fundmaterialet og den arkæologiske teori og metode. Med teksten holdt i et klart og tilgængeligt sprog og med sine omfattende litteraturhenvisninger henvender bogen sig både til fagarkæologer og interesserede lægfolk – i og udenfor Skandinavien.

Uffe Rasmussen
Moesgård Museum

Karsten Kjer Michaelsen: *Politikens Bog om Danmarks Oldtid*. København 2002. 311 sider. ISBN 87-567-6458-8. Bogladeprijs: 299 kr.

Arkæologen Karsten Kjer Michaelsen har i samarbejde med Danmarks Naturfredningsforening skrevet en omfattende guide til danske fortidsminder. Det er på mange måder en god kulturhistorisk oversigt og en let tilgængelig tilgang til mere end 324 fortidsminder i det åbne land. Alt pakket klædeligt ind i kort og billeder.

Bogen er inddelt i fire større afsnit, der bringer den interesserede læser en forskningshistorisk oversigt, en kulturhistorisk oversigt, en oversigt over fortidsmindernes beliggenhed i landskabet, en oldsagsgennemgang for til sidst at ende med et appendiks, der indeholder et arkæologisk leksikon en miniature, en museumsoversigt med navne, adresser og åbningstider, samt en – forbavsende lille – litteraturliste.

I bogens første del – den forskningshistoriske oversigt – skriver Karsten Kjer Michaelsen om den gryende interesse for fortidsminder og oldsager fra Ole Worms tid i 1600-tallet. På en sober og letlæselig måde guides læseren igennem renessancens og oplysningstidens gryende interesse for oldtiden og især oldsagerne. Kongens og adelens ukritiske samlertrang fornægter sig ikke i denne periode. Først med romantikkens begyndelse i 1800-tallet og med borgerskabets interesse for fortiden, sættes system i inddelingen af oldsagerne. Med den legendariske C.J Thomsens inddeling af oldtiden i en sten-, bronze- og jernalder knæses den kulturhistoriske inddeling af forhistorien. Herved var også skabt et stærkt kronologisk værktøj til at bygge Nationalmuseet op. Det Nationalmuseum, som under J.J.A. Worsaaes og senere Sophus Müllers enerådende, centralistiske styre, tog fast form med systematiske registreringer af fortidsminder og videnskabelige arbejdsmetoder. At Nationalmuseet i denne periode sidst i 1800 og begyndelsen af 1900-tallet bragte sig i et konfliktfyldt modsætningsforhold til de nyetablerede provinsmuseer er en anden historie, som forfatteren med glimt i øjet beskriver i de små personligheds-skildringer, der er indlagt i afsnittet. Handlen med oldsager var efterhånden sat i system, og bønderkarle og opkøbere i fællig havde fundet sammen og udviklet et blomstrende marked for salg af oldsager fra rovgravede oldtidshøje. Når disse modsætninger opstod mellem København og provinsen, skyldes det ikke alene, at der opstod uenighed om, hvorvidt oldsagerne måtte forblive på det lokale museum eller skulle til København. Det skyldes også, at der i perioden – og desværre også i dag – kunne iagttages en omfattende destruktion af fortidsminder i det åbne land. Landbrugets ekspansion og intensive dyrkningsmetoder, kombineret med byudvikling og anlægsarbejder i stor stil, fjernede fortidsminder fra jordens overflade i et så hastigt tempo, at man måtte frygte, at sporene efter vor fælles fortid snart var væk. Så allerede dengang var der behov for at sikre fortidsminderne via fredning. Men om det skulle foregå som en frivillig fredning eller via lovgivningen, var der delte meninger om. Nationalmuseet ville

ikke frede kulturarven via lovindgreb. Det skulle foregå ad frivillighedens vej. Vi skal helt frem til 1937, før regeringen, stærkt motiveret af Danmarks Naturfredningsforening, vedtog en egentlig fredningslov.

På alt for få linjer præsenteres 1900-tallets arkæologi, hvorefter forfatteren afslutter sin forskningshistorie med at beskrive den arkæologiske metode og den ny museumslov, som trådte i kraft 1. januar 2002.

Det kulturhistoriske afsnit behandler hele den forhistoriske periode fra de første menneskers ankomst til den nordlige del af det nordvesteuropæiske lavland for knap 13000 år før vor tid og frem til oldtidens afslutning omkring 1100 efter Kristi fødsel. Det er altid vanskeligt at komprimere 15000 års kulturhistorie på få sider, men forfatteren formår alligevel at trække de væsentligste og nyeste forskningsresultater frem og præsentere dem på en elegant og appetitvækkende måde for læseren. I et kækt populærvidenskabeligt sprog, kombineret med en styret fremlæggelse af et vanskeligt og omfattende forskningsmateriale, formår forfatteren at komme rundt om de emner, samtidig med at der også peges på nutidige problemstillinger i fundmaterialet. For eksempel at det er absolut sidste udkald for beskyttelsen af vore køkkenmøddinger, idet de nærmest allerede er pløjet sønder og sammen.

Det største og vel egentlig også det vigtigste afsnit i bogen er præsentationen af fortidsminder i det åbne land. Faktisk er dette afsnit underopdelt i ni geografiske dele, der hver især omhandler en landsdel. I hvert afsnit præsenteres op til 10 hovedlokaliteter. Beskrivelsen af hver lokalitet ledsages af et lille kort med en kørevejledning og et billede af fortidsmindet. Hvert afsnit afsluttes med en række billedløse præsentationer af lokaliteter. De beskrives på få linjer med en henvisning til supplerende oplysninger (via informationskilte eller foldere etc.), ligesom der henvises til deres beliggenhed. Selvom det er seriøst forsøgt med få ord at angive en beliggenhed, er forfatteren dog af og til kommet lidt hurtigt rundt om hjørnet, for det er unægtelig ikke let for en sagesløs læser at finde et fortidsminde, der ligger »9 km nordøst for Brønderslev« (Egebak offerfundet, s. 85) eller en udgrav-

ning i Høje Tåstrup (s. 177), hvor det i øvrigt oplyses, at der ikke er noget at se! Hvad skal den så med i en guide for? Man må da håbe, at udgravningerne i det område ikke er så permanente, at de ligefrem er berettiget til at komme i en guidebog.

Nok om det. Det er detaljer, som ikke rykker ved helhedsindtrykket. Afsnittet fremstår som helhed lettilgængeligt og absolut informativt. For den læser, der gerne vil vide lidt mere om oldsagerne og deres udseende samt søge oplysninger af mere faglig karakter, er bogens sidste afsnit reserveret. Her afbildes de vigtigste genstandstyper indenfor hver oldtidsperiode, ligesom det arkæologiske minileksikon med få forklarende ord indfører læseren i de mest anvendte arkæologiske termer og begreber. Vigtigst set i en guide-sammenhæng er imidlertid, at bogen afrundes af en museumsøversigt med de kulturhistoriske museers åbningstider.

Bogen adskiller sig fra den gængse og jævnligt udkommende række af guider til den danske kulturarv ved også at omfatte tidligere danske landsdele i Slesvig og det sydlige Sverige. Det er en forfriskende idé at inddrage kulturhistorien i nabolandene.

Af pædagogiske årsager har forfatteren valgt at skrive to sider om, hvordan man skal bruge bogen. Det er altid prisværdigt, når man på bedste pædagogiske vis forsøger at indføre læseren i et ukendt univers, som ellers ville have svært ved at forstå de forkortelser, der forekommer i de vigtige vignetter i indledningen til hvert geografisk afsnit.

Karsten Kjer Michaelsen konstaterer, at kulturarven i dag forvaltes fra de kulturhistoriske museer via professionelt uddannede arkæologer (etnologerne nævnes ikke i denne sammenhæng), og at Nationalmuseets udgravningsmonopol er overdraget til provinsmuseerne. Hvilken relevans det har for læseren, som med guiden skal til at planlægge en tur til et fortidsminde, er ikke til at vide, men i betragtning af, hvor meget den faglige debat har raset i museums kredse, er det forståeligt nok, at forfatteren har valgt at lægge den ind som en status på arkæologiens situation i år 2002. Hertil skal så tilføjes, at man også meget let via teksten får det indtryk, at dansk arkæologi tager udgangspunkt i fynske for-

hold. Det må mildt sagt siges at være en sandhed med modifikationer.

Det hører også med til historien, at der er en anden side af det arkæologiske arbejde, nemlig den forvaltningsmæssige. Og den er vel nok så relevant at inddrage, i og med at museerne nu og langt ud i fremtiden vil blive inddraget i det offentlige administrative arbejde. Kulturmiljødebatten er ikke nævnt med et ord, selvom mange museumsfolk er involveret heri, ligesom amternes arbejde med pleje og tilsyn med kulturarven også udgør et væsentligt, skønt mangelfuldt, element i den offentlige arealforvaltning. Til gengæld synges der den sædvanlige jammer-sang over fagets begrædelige mangel på økonomiske ressourcer til at lave udgravninger for. At Karsten Kjer Michaelsen afrunder afsnittet med dette skyldes nok, at hans anskuelser er set med den pragmatiske lokalmuseumsmands øjne. Det fremhæves ikke i bogen, og det er en gevaldig skam, for den målgruppe, som forfatteren henvender sig til, nemlig den almindeligt interesserede borger, må formodes at være netop den, der har krav på at vide, at samfundet bl.a. via den offentlige forvaltning, for eksempel amterne, kæmper en sej kamp for at beskytte og værne om de hastigt forsvindende fortidsminder.

Trods disse indvendinger skal man ikke betænke sig på at købe bogen. Den er anbefalingsværdig for såvel lægd som lærd og fremstår med sit gode layout og design som et flot bidrag i rækken af litteratur til belysning af vor fælles fortid.

Henrik Christiansen
Roskilde

Johannes Müller: *Soziochronologische Studien zum Jung- und Spätneolithikum im Mittelbe-Saale-Gebiet (4100-2700 v. Chr.). Eine sozialhistorische Interpretation prähistorischer Quellen.* Vorgeschichtliche Forschungen, Band 21. Rahden/Westf. 2001. 560 sider. ISBN 3-89646-503-1. Bogladepris: 99,70 EUR.

I Elb-Saaleområdet i Mellemtyskland har de sidste 150 års indsamling og forskning tilve-

jebragt et af de bedste neolitiske fundmateriale, der kendes i Europa. Dette materiale er forholdsvis godt publiceret, også gennem velskrevne oversigtsværker, bl.a. Hermen Behrens: »Die Jungsteinzeit im Mittelbe-Saale-Gebiet« fra 1973. I dette værk blev der i området udskilt 18 neolitiske kulturer, hvoraf de ni var aktive i perioden 4100 til 2700 f.Kr.

I det foreliggende værk har Johannes Müller til hensigt at give en socialhistorisk tolkning af det neolitiske fundmateriale fra det ovennævnte 1400 år lange tidsafsnit. Hans meget omfattende og tætskrevne værk er ind-delt i fire dele. I den første del beskrives de metodiske overvejelser til en socialhistorisk tolkning af materialet. Det er et meget informativt og velstruktureret afsnit, der giver en grundig indføring i hele begrebsapparatet til dette arbejde.

I den anden del gennemgås det righoldige neolitiske fundmateriale, med en opdeling af først en kronologisk gennemgang, dernæst en sociologisk og sluttelig en sammenfatning af udviklingen i området. Den kronologiske gennemgang udgør afsnittets og værkets største del. Grundigt gennemgås de enkelte neolitiske faser med en liste over, hvilke fund der benyttes, en præsentation af fundmaterialet (oftest gravfund), en korrespondensanalyse af fundene, tolkning af analysen med inddragelse af især kulstof 14-dateringer og evt. inddragelse af bopladsmaterialet, for at se hvordan det passer i den fremkomne kronologi. Interessant er det at se, hvordan korrespondensanalysen kan benyttes til »sortering« af et stort fundmateriale og fremvise spændende nye resultater. Det vises således ganske overbevisende, at man ikke skal se opdelingen i Baalberg A og B som en kronologisk opdeling, men som en opdeling mellem mands- og kvindegrave. I korrespondensanalyserne benytter Müller sig oftest af lerkarrene, men for visse kulturer dog også det righoldige materiale af ornamentsmønstre. Den mest alvorlige fejl for undertegnede at se i analyserne er, at der ikke benyttes klart definerede lerkarformer og -mønstre. Ved lerkarformerne henvises til forskellige type-tavler, hvor det er umuligt at se, hvor den definatoriske grænse er mellem de enkelte former. En sådan uklarhed svækker helt natur-

ligt værdien af de efterfølgende analyser. Ligeledes kan man føle sig en smule usikker på de mange kulstof 14-dateringer, idet præsentationen af det benyttede materiale viser, at man har brugt meget forskelligt materiale, f.eks. menneske- og dyreknogler samt trækul. Her havde det været beroligende, hvis man havde fået oplyst noget om en evt. reservoir-effekt, ligesom det ville have været godt at få oplyst, om det benyttede trækul evt. kunne have haft en høj egenalder. De kronologiske analyser når frem til en model med en femdeling af de yngre neolitiske kulturer, MES (Mittel-Elbe-Saale) I til V, herved indplaceret flere af de tidligere neolitiske kulturer i samme tidshorisont, f.eks. med yngre Salzmünde og ældre Waternienburg i MES IV mellem 3300 og 3100 f.Kr.

Det efterfølgende kapitel handler om de sociologiske forhold, hvor man gennemgår områdets økologi, boplads- og begravelses-systemer, arbejdsindsatsen og fremkomsten af nye genstande. I dette kapitel fremlægges spændende analyser, der åbner for et indblik i de sociologiske forhold.

I anden dels sidste kapitel fremlægges en sammenfatning af den sociokronologiske udvikling, hvor den første fase mellem 4100 og 3800 er en overgang fra de forudgående Linienbåndkeramiske kulturer, nu med indflydelse fra Tragtbægerkulturens ældste afsnit. Fra 3800 har man en kultur med tydeligere hierarkiske systemer, nu med rigt udstyrede grave, store befæstede pladser og import og bearbejdning af kobbergenstande. Omkring 3500 er der tilsyneladende en krise, hvor tilgangen af kobber falder, men nu med rigt ornamenteret keramik, der formodes at vise afgrænsninger mellem de enkelte grupper, ligesom stenøkserne opnår en betydelig symbolsk betydning. Ved 3350 sker der igen en ekspansion i samfundet med en selvstændig udvinding af kobberet, der grundlægges mange små satellitboplads, og som strukturelle fikspunkter har man små befæstede pladser med et righoldigt bopladsmateriale samt fremkomsten af gravhøje med enkeltbegravelser. Dette system bryder sammen senest omkring 2700 med fremkomsten af enkeltgravskulturen.

I tredje del sammenlignes materiale fra Elb-Saaleområdet med naboområderne, hvor man samtidig får et overblik over disse områder, gennemgangen er dog ret overfladisk, og dele af fremlæggelsen bygger på forældet materiale. Efter en omfattende litteraturliste kommer afhandlingens 4. del, der består af 35 lister med gennemgang af mange forskellige fundtyper, dernæst 60 tavler med fremlægelse af udvalgt materiale og sluttelig et stedregister.

Johannes Müllers værk er, som det ses, meget bredtfaavnende, men det har været inspirerende at læse; man får her fremlagt værktøjer til, hvordan omfattende og komplekse kulturgrupper kan bearbejdes.

Niels H. Andersen
Moesgård Museum

Leif Sahlquist: *Det rituella landskabet. Kosmografiska uttrycksformer och territoriell struktur.* Uppsala 2000. 210 sider. ISBN 0282- 1347. Pris ikke oplyst.

I forhistorisk tid har den religiøse og profane verden uden tvivl været viklet meget ind i hinanden, således at det kan være vanskeligt for os at adskille de for os to delte verdener. På lignende måde kan man forestille sig, at landskabet også har været fyldt med religiøse elementer, som det kan være vanskeligt i vor tid at udskille, når det landskab, man vil studere, er flere tusinde år gammelt, men med de rette metoder skulle man kunne læse landskabet som en tekst, der kan tolkes. Et rituelt landskab er således efter forfatterens mening et symbolsk landskab, til hvilket mennesket har knyttet rituelle ideer og forestillinger (s. 40). Den foreliggende afhandling undersøger de rituelle, forhistoriske elementer – bronzealderens gravhøje – i den vestlige del af Östergötland, et område på ca. 1200 km².

Inden man når frem til en gennemgang af forholdene i Östergötland, har forfatteren i fire velskrevne kapitler omtalt de forhistoriske målemetoder og astronomi. Det vises således, at samme placering af f.eks. grave (øst-

vest orientering) over store områder må skyldes, at man har haft kendskab til en astronomisk inddeling med en orientering af verden i de fire himmelretninger. På side 23 beskrives, hvordan man med enkle midler har kunnet afsætte en syd-nordlinje: sæt en lodret pind, tegn en cirkelbue ud fra den, afsæt det punkt, hvor pindens skygge formiddag og eftermiddag rører den tegnede cirkel, streg mellem de to punkter og find midterpunktet hertil, en ny streg mellem midterpunktet, og pinden er meridianen.

Størstedelen af værket omhandler gravhøjene i den vestlige del af Östergötland. Højene, hvoraf der er lokaliseret 239, formodes alle at skulle dateres til bronzealderen, skønt kun 18% er udgravet og har fund fra denne tid. Ved hjælp af *nearest neighbour* metoden kan højene grupperes, hvorved det viser sig, at disse grupper falder sammen med herrederens kærneområder. Om herredsinddelingen hermed skal føres tilbage til ældre bronzealder er dog tvivlsomt, men den kan bygge på en territorial inddeling, der måske kan føres tilbage til bronzealderen. I kapitel 8 beskrives højenes visuelle netværk, dvs. mellem hvilke høje der har været frit syn. Det må naturligvis være under forudsætning af, at der ikke har været nogen høj vegetation i de perioder, man er interesseret i. Med *nearest sight* metoden finder forfatteren frem til de høje, der har haft klar sigt til hinanden og til de høje, der ikke har haft sigt til andre høje. Undersøgelserne viser, at der mellem mange høje og højgrupper har været et udbygget visuelt netværk, som man kan formode har haft betydning ved placeringen af højene. I et efterfølgende kapitel ses på de middelalderlige kirkers placering i forhold til højene, og det viser sig her, at tæt ved halvdelen af kirkerne er placeret i forlængelse af en gruppe høje udskilt ved *nearest neighbour* metoden, desuden viser det sig, at 26% af kirkerne har mindre end 500 m til en høj. Da kirker og høje jo ofte er lagt højt i landskabet, er det nok ikke så ejendommeligt, at de vel næsten ikke kan undgå at ligge nær hinanden?

I de sidste kapitler arbejdes der med verdenshjørnekoret, dvs. fire høje placeret i hver sit verdenshjørne, hvor syd-nord sigtelinjen

mellem to af højene og vest-øst sigtelinjen mellem to andre høje krydser hinanden med det resultat, at krydspunktet ligger midt imellem dem, oftest dog set i den vest-østlige retning. I undersøgelsesområdet kan forfatteren udskille 86 verdenshjørnekors, højene i de fleste kors indgår dog ofte i andre kors. For korsene gælder, at de strækker sig over flere herreder, og overraskende nok viser det sig, at deres krydspunkt ofte er tæt ved herredsgrænserne. Efter forfatterens mening må denne bevidste placering af højene være udført efter en plan i et rituelt landskab. Området må i bronzealderen have været kontrolleret af et antal stammer, der var organiseret i et høvdingedømme med et veludviklet kommunikativt netværk og territorial organisation.

Læsningen af denne svenske disputats har været noget anderledes end læsning af andre værker, dels pga. emnet, det rituelle landskab, og dels pga. den måde Sahlquist behandler materialet. Efter et par gennemlæsninger var det dog tydeligt, at man her har at gøre med en spændende ny indfaldsvinkel til dette emne. Med vor tids lette adgang til computerbaserede geografiske analyseprogrammer kunne man måske have nået frem til et andet resultat. Det vil således være spændende at se en *viewshed* analyse af højenes synlighed, dvs. hvilke områder kan se til højene, og hvilke områder kan ikke se dem, og vil disse resultater være i overensstemmelse med den formodede territoriale inddeling, der svarer til den senere herredsinddeling af Östergötland? Det kunne være spændende at se Sahlquists metoder benyttet på f.eks. bronzealderhøje i Danmark og på andet materiale velegnet til geografiske analyser.

Bogen er velskrevet, men billedmaterialet kunne godt have været bedre og mere overskueligt. For læsere med interesse i det forhistoriske landskab og brugen af dette, er det et inspirerende værk at læse.

Niels H. Andersen
Moesgård Museum

Peter Seeberg: *Tingenes spejl. Museumstekster 1960-1997*. Redigeret af Marianne Bro-Jørgensen, Erling Greve Kristensen, Jens Vellev. Dansk Tidsskrift for Museumsformidling nr. 21. Højbjerg 2001. 239 sider. ISBN 87-90814-16-9. Bogladeprijs: 150 kr.

Bogen rummer et bredt udvalg af tekster skrevet om og af Peter Seeberg. Den indledes med 13 korte tekster om Peter Seeberg (1925-1999), der som bekendt var forfatter og i 33 år leder af Viborg Stiftsmuseum. Mogens Ben-card giver en fin karakteristik af 1960'ernes danske museumsverden, dens politik og Peter Seebergs rolle deri. Derefter følger en række indlæg skrevet af kolleger og venner. De er på en gang anekdotiske og giver samtidig et indblik i de mange aktiviteter, som Peter Seeberg igangsatte. Tove Borre skriver om arbejdsregulering i Ørslev Kloster, som Peter Seeberg var initiativtager til. Marianne Bro-Jørgensen beskriver, som flere andre af forfatterne, sit første møde med mennesket og lederen Peter Seeberg – og ikke mindst hvad man vist må betegne som et rigt socialt liv på Viborg Stiftsmuseum. Artiklerne giver et indblik i de sidste 30 års museumsudvikling og Peter Seebergs foretagsomhed. De tegner desuden et fint og sobert portræt af et levende og initiativrigt menneske, som med al tydelighed spillede en stor rolle for mange. De mange kammeratlige og ofte gentagne portrætter giver dog nok særlig mening for de, der kendte ham personligt.

I bogens anden del giver redaktørerne ordet til Peter Seeberg selv for, som de skriver, at fastholde det visionære og muntre syn, han havde på verden. På 93 sider bringes 58 af hans indlæg fra perioden 1960-1997. Teksterne er opstillet kronologisk og repræsenterer et bredt udvalg af emner skiftende mellem kulturpolitiske debatterende artikler, essays, artikler om museumsforståelse og -teknik samt museumstekster.

Det første essay handler om belysningens historie. Det er en levende og informationsrig tekst om et emne, jeg ikke vidste, at jeg gerne ville vide mere om, førend Peter Seeberg førte pennen. Det samme gælder for teksterne »En naturfølelse«, »I lunden« og »Også i Bjerringbro«. Han er en ordets ekvilibrist, og

det er en fryd at lege sig igennem hans ordbil- leder. Der er flere skarpsindige og vedkom- mende tekster om museumsudstillinger. »Brikker af en verden« giver mig, med sin åbenlyse fortælleglæde og sans for genstandes unikke fortællinger, en fornemmelse af selv at have besøgt udstillingen. Den samme kvalitet har »Museumstekster«.

»Fornødent og ufornødent i kulturbran- chen« og »Et flag er smukke i modvind« er særligt vedkommende med sit oplæg til en diskussion af, hvordan vi vælger at formidle kultur, for hvem og hvorfor. Er kultur egent- lig livsnødvendig? Et befriende spørgsmål i en økonomisk trængt museal verden, hvor dis- kussionen af egen berettigelse synes helt for- stummet.

Til gengæld virker valget af en tekst som »Idé- skitse«, der er et oplæg til en udvidelse af Vi- borg Stiftsmuseums udstillingsmuligheder fra 1967 irrelevant her 35 år efter. »Om grøn- langkåls heldige virkninger«, »The Viborg Stiftsmuseum«, og »Kulturelle samråds eksis- tensmuligheder« og flere andre tilhører samme kategori.

Formålet med bogen er at give ordet til Peter Seeberg endnu engang, hvilket man også har gjort. Et smallere tekstudvalg havde dog tegnet hans forfatterskab skarpere. Man kunne have valgt at lade sig inspirere til en aktuel debat om de mange problemstillinger, han bringer på banen. Teksterne giver flere steder lejlighed til en uddybning og aktualise- ring af dagens museumsvirksomhed. Artik- lerne skrevet om Peter Seeberg er i stedet til- rettelagt tilbageskuende og bærer derfor ikke hans ideer ind i nutidens og fremtidens mu- seale verden. Det er egentlig en skam.

Mette Thorsdal
Moesgård Museum